

SAMEN
OUDER
WORDEN

Van waarde zijn en blijven

Eindrapport Monitor Samen Ouder Worden 2020 - 2022

Maart 2023

H. Mateman, I. Creemers, J. Dermaux en Y. Noordewier

Movisie

Colofon

© Movisie, Utrecht (2023)

Auteurs: Hanneke Mateman, Iris Creemers, Jolinde Dermaux, Yara Noordewier (met dank aan Elif Cankor en Djuna Buizer die in de afgelopen jaren betrokken waren bij grote delen van het onderzoek).

Overname van informatie uit deze rapportage is toegestaan onder voorwaarde van de bronvermelding: © Movisie, kennis en aanpak van sociale vraagstukken. De inhoud van deze publicatie is met grote zorg samengesteld. Desondanks is Movisie niet aansprakelijk voor de eventuele schade die ontstaat door het gebruik van deze informatie.

Inhoudsopgave

Inhoudsopgave.....	3
Leeswijzer	4
1. Samen Ouder Worden.....	5
2. Resultaten lokale pilots	10
Artikel.....	12
3. Ouderen in beeld	16
4. Lokale samenwerking als basis.....	18
Artikel.....	21
5. De rol van vrijwilligers	25
6. Activiteiten in de pilots.....	30
Artikel.....	41
7. Terugblik en vooruitkijken	45
Geraadpleegde literatuur	48
Bijlagen	49
A. Opzet en respons onderzoek	50
B. Tabellenboek.....	55

Leeswijzer

Samen Ouder Worden is een vierjarig programma van NOV (Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk) en 11 (vrijwilligers)organisaties: Handjehelpen, Humanitas, IPSO, KBO-PCOB, MantelzorgNL, NPV, Rode Kruis, Stichting Present, Stichting Vier het Leven, NOOM en TijdVoorActie.

Voor dit meerjarige Samen Ouder Worden programma voerde Movisie een monitor uit om het verloop en de uitkomsten in kaart te brengen. Uit de monitor komen trends, signalen en resultaten op basis van vragenlijsten onder lokale programmamedewerkers, samenwerkingspartners en vrijwilligers van verschillende gemeenten die aan het programma deelnamen.

In dit rapport vindt u de belangrijkste inzichten en lessen uit de lokale pilots Samen Ouder Worden van de afgelopen vier jaar. Na een korte inleiding beschrijven we ervaringen, belangrijke inzichten en lessen aangaande de waarde en mogelijkheden van vrijwilligerswerk door en voor ouderen.

Ter illustratie zijn in dit eindrapport tevens de teksten overgenomen van drie artikelen over Samen Ouder Worden die eerder op de website van Movisie verschenen; zij illustreren hoe in verschillende lokale pilots gewerkt is aan (vrijwilligers)initiatieven die bijdragen aan zinvol ouder worden.

Om de leesbaarheid te vergroten zijn de onderzoekstechnische aspecten en cijfermatige tabellen opgenomen in de bijlagen van dit rapport. Ook vindt u hier een bronnenlijst van publicaties die voor dit rapport geraadpleegd zijn.

1. Samen Ouder Worden

Ouderen langer thuis

De bevolking van Nederland wordt gemiddeld steeds ouder. Het aantal tachtigplussers steeg tussen 2007 en 2017 van 600 duizend naar 764 duizend, hun aandeel in de totale bevolking nam toe van 3,7 naar 4,5%. Uit bevolkingsprognoses van het CBS blijkt dat deze groep ouderen de komende jaren blijft groeien en in 2027 de 1 miljoen passeert (CBS StatLine, 2020a).

De overheid heeft in 2015 hervormingen doorgevoerd in de langdurige zorg om de zorgkosten in de toekomst betaalbaar te houden. Het overheidsbeleid van de afgelopen jaren is erop gericht om mensen langer thuis te laten wonen. Voor veel ouderen is het ook belangrijk om zo lang mogelijk zelfstandig mee te doen in het dagelijks leven: zelf boodschappen doen, vrijwilligerswerk, oppassen op kleinkinderen, een bezoek aan het museum en reizen met het openbaar vervoer.

Naarmate hun kwetsbaarheid toeneemt, zijn deze activiteiten minder vanzelfsprekend. Met de groei van het aantal zelfstandig wonende ouderen, stijgt daarom ook het aantal mensen dat behoefte heeft aan zorg en ondersteuning (SCP, 2017a) van beroepskrachten, maar vaker door het eigen netwerk (familie, vrienden en burens). Naast de formele zorg en de mantelzorg door familie of naasten doen ouderen voor hulp en ondersteuning een beroep op vrijwilligers. Het gaat daarbij om (georganiseerd) vrijwilligerswerk in zorg en welzijn. Het aandeel vrijwilligers in de zorg en ondersteuning schommelt al jaren tussen 8,3% en 9,5% (Schmeets, 2020). Uit een grootschalig enquêteonderzoek onder vrijwilligers in zorg en ondersteuning blijkt dat deze groep een belangrijke bijdrage levert aan de informele hulp in Nederland (CBS, 2015).

Een onderzoek onder honderden bestuurders van vrijwilligersorganisaties en duizenden uitvoerende vrijwilligers (UvH, 2018) laat zien dat de druk op vrijwilligers sinds de decentralisaties is toegenomen. Dit komt doordat er in het sociaal domein veel is bezuinigd op professionele hulp en ondersteuning en het aantal mensen met complexe multiproblematiek, dementie of schulden toeneemt. Dit zwaardere beroep op tijd, kennis en vaardigheden van vrijwilligers wringt met de kennis dat de motivatie van vrijwilligers gepaard gaat met het behoud van een zekere mate van vrijheid (NOV/LOVZ, 2018).

Om de kwaliteit van leven voor ouderen die zelfstandig thuis wonen te verbeteren, hebben de overheid, gemeenten en een reeks maatschappelijke partijen in 2018 een Pact voor de Ouderenzorg afgesloten. Onderdeel van dit Pact voor de Ouderenzorg vormde het programma Langer Thuis. Het doel van het programma Langer Thuis was dat ouderen in hun eigen vertrouwde omgeving zelfstandig oud kunnen worden met een goede kwaliteit van leven.

Het Programma Samen Ouder Worden

Samen Ouder Worden was een vierjarig programma van NOV (Vereniging Nederlandse Organisaties Vrijwilligerswerk) en 11 (vrijwilligers)organisaties: Handjehelpen, Humanitas, IPSO, KBO-PCOB, MantelzorgNL, NPV, Rode Kruis, Stichting Present, Stichting Vier het Leven, NOOM en TijdVoorActie.

Het programma Samen Ouder Worden (als onderdeel van het programma Langer Thuis) zette expliciet in op vrijwillige inzet als middel om de verbinding tussen mensen te versterken en zo een bijdrage te leveren aan een goede kwaliteit van leven voor ouderen. Centraal in het programma

stonden de aandacht voor de veranderende wensen van ouderen en de manier waarop activiteiten van organisaties en vrijwilligers op de behoeften en mogelijkheden van de doelgroep aansluiten. In de loop het project is er een zwaarder accent komen te liggen op de beeldvorming rond ouderen en hun wensen en mogelijkheden om een zinvol leven te leiden door zelf actief te participeren in de samenleving.

Doelstellingen Samen Ouder Worden

De agenda van het programma Samen Ouder Worden kende aanvankelijk drie centrale doelstellingen ten aanzien van de lokale pilots:

- A. Verbeteren van de uitvoering, zodat activiteiten van vrijwilligersorganisaties nog beter aansluiten bij de wensen en behoeften van ouderen. Veel interventies om eenzaamheid bij ouderen te doorbreken, zijn gericht op activering en/of versterking van het sociale netwerk, terwijl de behoefte van ouderen vooral ligt op het vlak van emotionele ondersteuning, of hulp bij het omgaan met levensvragen en zingeving. Om aan deze behoefte tegemoet te komen, worden nieuwe vormen van vrijwilligerswerk ontwikkeld, die ouderen helpen om hun eenzaamheid te doorbreken en vitaler oud te worden.
- B. Bewerkstelligen van toekomstbestendige vrijwillige hulp en dienstverlening, door het werven, toerusten en begeleiden van vrijwilligers die structureel inzetbaar zijn voor de hulp aan ouderen. Middelen hiertoe zijn het delen van instrumenten voor vitaal bestuur en vrijwilligersmanagement, en het ontwikkelen van kennis om de druk op uitvoerende vrijwilligers te verminderen en overbelasting van vrijwilligers te voorkomen.
- C. Versterken van de (lokale) positie van vrijwilligersorganisaties en de samenwerking met lokale overheden en instellingen. Dit vraagt een goede afstemming tussen vrijwilligerszorg en beroepsmatige zorg en welzijn, en een betere facilitering van het vrijwilligerswerk.

Voor de samenwerkende landelijke projectpartners was er nog een vierde doelstelling:

- D. Versterking van de faciliterende rol van landelijke vrijwilligersorganisaties ten aanzien van lokale afdelingen en geledingen. Een betere samenwerking van (lokale) vrijwilligersorganisaties met andere organisaties en stakeholders vraagt een versterking van het eigenaarschap van lokale afdelingen/geledingen, gebaseerd op een duidelijke eigen identiteit en missie.

Gedurende de looptijd van het programma is (vooral naar aanleiding van gesprekken met ouderen zelf en de daaruit voortkomende inzichten) de aandacht van de eerste twee doelstellingen verlegd naar:

- E. Het stimuleren van een positievere beeldvorming ten aanzien van ouderen die meer recht doet aan de diversiteit, wensen en mogelijkheden van ouderen, het actief aanboren van talenten en mogelijkheden van ouderen zelf en het faciliteren van verschillende vormen van zelforganisatie door ouderen. Centraal daarin staat de vraag wat het leven voor ouderen de moeite waard maakt en hoe ouderen een zinvolle bijdrage kunnen (blijven) leveren aan de maatschappij, die hen het gevoel geeft dat ze er toe doen.

Deze paradigmashift in het programma past bij de groeiende aandacht in onderzoek en samenleving (en in het bijzonder in zorg en welzijn) voor thema's als beeldvorming, zingeving, wederkerigheid en de behoefte van ouderen om actief bij te dragen aan de samenleving.

Uit de resultaten die we in de hierop volgende hoofdstukken verder beschrijven, zien we dat er gedurende de looptijd een zwaarder accent is komen te liggen op de beeldvorming rond ouderen, aandacht voor zingeving, de focus op talenten en kracht van ouderen en het stimuleren van zelforganisatie, het aanboren van de kracht in de lokale gemeenschap of actief betrekken van ouderen.

De lokale trajecten Samen Ouder Worden

7

Het programma Samen Ouder Worden is in de afgelopen jaren uitgevoerd in 35 trajecten die elk een eigen lokale agenda en karakter kennen; onder invloed van de lokale (beleids)context, aanwezige samenwerkingspartners, en de wensen en behoeften van doelgroep en partnerorganisaties worden lokale keuzes gemaakt die zorgen voor accentverschillen tussen de diverse lokale praktijken. Waar in het merendeel van de pilots werd ingezet op de generieke groep ouderen, werd er in meerdere gemeenten (Utrecht, Rotterdam, Den Haag, Breda, Tiel, Roosendaal, Amersfoort en Middelburg) gekozen voor specifieke inzet op het verbinden van jong en oud en/of het contact met migranten-ouderen.

De spil van de lokale praktijken werd gevormd door de programmamedewerker, die meerdere lokale trajecten kon begeleiden. Deze medewerker was altijd verbonden aan een (lokale afdeling van een) landelijke (vrijwilligers)organisatie uit de groep samenwerkingspartners van Samen Ouder Worden (zie 1.2) en voor een x aantal uren uitgeleend aan het programma Samen Ouder Worden. Deze programmamedewerker had als taak om lokaal de onderlinge samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties met andere stakeholders uit zorg en welzijn aan te jagen en te versterken. Samen met de lokale partners werd een lokale agenda voor de pilot opgesteld, met duidelijke doelen en afspraken, rekening houdend met de lokale vraagstukken, wensen en mogelijkheden en de agenda van het landelijke programma. Zo ontstond een veelkleurig palet aan lokale projecten en activiteiten.

Kennis ophalen en delen

Door Movisie werd het proces in de lokale pilots gevolgd door middel van een schriftelijke monitor. Het doel van deze monitor was om veranderingen op lokaal niveau in kaart te brengen en te leren van de ervaringen in de lokale praktijken. Ook bood de monitor mogelijke aanknopingspunten voor bijsturing of verbetering van lokale activiteiten en zicht op de (tussentijdse) opbrengsten van het programma. De opgedane inzichten zijn in het laatste projectjaar verdiept door focusgesprekken met 5 lokale pilots. In de bijlage vindt u een beschrijving van opzet en inhoud van deze monitor.

Samen Ouder Worden had het karakter van een ontwikkelprogramma. Om de innovatie van vrijwilligerswerk te bevorderen werden kennis en informatie uit de lokale trajecten, zoals bijvoorbeeld goede praktijkvoorbeelden en knelpunten, door een programmateam en de programmamedewerkers gedeeld in een landelijke pool met medewerkers van de deelnemende organisaties.

De inzichten en ervaringen uit het programma zijn tevens besproken in een breder verband, bijvoorbeeld met het ministerie van VWS, LOVZ, de partners van het Consortium Beter Oud en het Oranje Fonds.

Invloed van COVID-19 op de lokale pilots

De wereldwijde coronapandemie heeft uiteraard ook invloed gehad op het verloop van het programma Samen Ouder Worden en het onderzoek. Kort nadat eind 2019 de meeste lokale pilots van start waren gegaan en met samenwerkingspartners een lokale agenda hadden opgesteld, kwamen de activiteiten in maart 2020 plotseling stil te liggen door de corona-uitbraak in ons land en de bijbehorende maatregelen. Terugkijkend blijkt de invloed van de coronapandemie veel groter dan aanvankelijk voorzien. Voor het programma Samen Ouder Worden had de coronapandemie om meerdere redenen flinke (negatieve, maar ook positieve) gevolgen (*tabel 1*).

Aanvankelijk leek er vooral sprake te zijn van negatieve consequenties: reeds ontwikkelde plannen moesten uitgesteld worden, waardoor reeds gemobiliseerde vrijwilligers en partners afhaakten, de (noodzakelijke) digitale communicatie verliep moeizaam vanwege gebrek aan een goede digitale infrastructuur of digitale vaardigheden en ook de kennismaking met nieuwe partners verliep daardoor moeizamer en activiteiten werden stilgelegd vanwege besmettingsrisico's voor met name ouderen (als doelgroep en/of als vrijwilliger) en/of uitval door ziekte of mantelzorgtaken. In een kwart van de lokale pilots is (tijdelijk) samenwerking gezocht met andere partners, omdat de beoogde partners andere prioriteiten moesten stellen als gevolg van de coronapandemie. In de eindmeting zien we dat de situatie inmiddels weer gestabiliseerd is (*tabel 2*).

Voor de betrokken vrijwilligers was het teleurstellend dat geplande activiteiten niet door konden gaan: zij misten vooral de ontmoeting met ouderen. Een deel van de vrijwilligers is zelf ook gestopt vanwege besmettingsrisico's of omdat zij geen plezier meer beleefden aan hun inzet door het gebrek aan contact.

Meerdere pilots hebben ervaren dat de lokale samenwerking juist een enorme impuls heeft gekregen door corona: er is meer gevoel voor urgentie bij partners, het belang van vrijwillige inzet wordt meer gezien en er zijn nieuwe coalities ontstaan.

We zijn niet zozeer met andere partners gaan samenwerken, als wel dat we meer tijd en energie hebben gestoken in de samenwerking, in het bijzonder m.b.t. digitalisering. Onze inzet binnen het Netwerk Digitale Inclusie 55+ in Rotterdam is veel intensiever dan we hadden gedacht. Ook is de samenwerking met Coalitie Erbij Rotterdam erg waardevol gebleken, juist omdat al snel bleek dat corona de meest kwetsbare groepen extra hard raakt, waaronder migrantenouderen. De samenwerking heeft een enorme boost gekregen.

Na een moeilijke start waarbij met name seniorenorganisaties veel aandacht hadden voor hun onderlinge verschillen, heb ik juist het idee dat de coronacrisis juist geholpen heeft om bij organisaties tot een sense of urgency te komen om samen aan de slag te gaan.

Door de coronapandemie werd extra duidelijk hoe belangrijk en waardevol de activiteiten van *vrijwilligers* ten behoeve van ouderen zijn voor het voorkomen van sociaal isolement en het verbeteren van hun kwaliteit van leven.

Hieronder een aantal voorbeelden van hoe in de lokale pilots is omgegaan met de veranderingen:

in het begin van de corona crisis lagen alle activiteiten stil en hebben we een corona hulppunt opgericht om zodoende een centraal punt te hebben voor de ouderen in de gemeente. Uiteindelijk werd hier weinig gebruik van gemaakt, maar zijn we wel op een andere manier in overleg gegaan met de diverse netwerkpartners en vandaaruit is Welzijn op Recept als pilot aangevraagd en opgestart.

We hebben ingezet op samenwerking met partijen die al met ouderen werken en deden dat vaak via digitale communicatie. De activiteit Talentenkaravaan werd geboren uit de behoefte om een alternatief te hebben voor het grootschalige evenement Talentenparade. Het alternatief werd wijkgericht, kleinschalig en rekening houdend met de maatregelen.

Initiële focus op aanpak eenzaamheid/sociale cohesie i.s.m. diverse maatschappelijke organisaties verlegd naar meer persoonlijk aanpak/benadering met focus op zingeving en vrijwillige inzet en aansluitend sociaal pensioen.

Na een beginfase van verwarring, herbezinning en thuis raken in de digitale overleggen, werd in vrijwel alle lokale pilots een hernieuwde start gemaakt. Uit de monitor blijkt dat activiteiten van Samen Ouder Worden aanvankelijk weliswaar vertraging hebben opgelopen, maar dat er door de lokale samenwerkende partijen veel creativiteit aan de dag is gelegd om alternatieven te vinden: soms door te zoeken naar andere vormen, soms door de aandacht te verleggen naar andere onderwerpen of andere samenwerkingspartners. Wel ervaren de lokale pilots als gevolg van de vertraging bij de start veel druk op 'de staart' van het project om toch nog zaken af te ronden of te realiseren.

Ook de beleidsmedewerkers bij gemeenten merkten dat veel activiteiten aanvankelijk stil kwamen te liggen, maar dat er toch ook weer nieuwe initiatieven zijn ontstaan.

Eenzijds legt corona meer 'kwetsbaarheden' bloot en geeft het vertraging in ontwikkeling en uitvoering van beleid en activiteiten. Tegelijk maakt het zien van deze 'kwetsbaarheden' in deze crisis dat er mooie dingen verschijnen, mensen elkaar weten te vinden en er juist energie zichtbaar wordt om in actie te komen.

2. Resultaten lokale pilots

Algemeen

De lokale praktijken van Samen Ouder Worden waren zeer divers: elke gemeente heeft haar eigen beleidsagenda en unieke context qua bevolkingssamenstelling, problematiek, voorzieningen en mate van inwonerparticipatie. Programmamedewerkers werkten in de diverse pilots daardoor met verschillende partners samen, resulterend in een grote diversiteit aan activiteiten. Ook de vrijwilligers die direct of indirect betrokken waren bij de activiteiten van Samen Ouder Worden zijn divers: het gaat om mensen die al lang vrijwilligerswerk doen voor ouderen (70+) of juist om mensen die net gestart zijn, om mensen die vooral meebesturen of coördineren en mensen die liever in de uitvoering werkzaam zijn. De pilots laten samen dan ook een veelkleurige staalkaart van activiteiten en resultaten zien.

In dit hoofdstuk beschrijven we op een aantal hoofdlijnen de resultaten van de afgelopen vier jaar op basis van de verschillende metingen en afgenomen vragenlijsten. We doen dat per thema en benoemen daarbij indien nodig de verschillende perspectieven van de programmamedewerkers, de samenwerkingspartners en de vrijwilligers. Daarbij kijken we naar relevante verschillen tussen de o-meting, de 1-meting en de 2-meting om een eventuele ontwikkeling in de lokale pilots te kunnen zien.

Zoals gezegd kunt u in de bijlage desgewenst bijbehorende tabellen met exacte cijfers vinden. De tabellen zijn genummerd en bij de verschillende thema's verwijzen we naar deze nummers.

Globale opbrengsten lokale pilots

Aan de hand van een aantal stellingen hebben we de vraag voorgelegd wat er in de deelnemende gemeenten is bereikt, als het gaat om de eerder genoemde hoofddoelen van het programma Samen Ouder Worden:

- A. Verbeteren van de uitvoering, zodat activiteiten van vrijwilligersorganisaties nog beter aansluiten bij de wensen en behoeften van ouderen.
- B. Bewerkstelligen van toekomstbestendige vrijwillige hulp en dienstverlening.
- C. Versterken van de (lokale) positie van vrijwilligersorganisaties en de samenwerking met lokale overheden en instellingen.

Wanneer we het algemene beeld bekijken, zien we dat waar er aanvankelijk sprake was van een neutraal of gematigd positief beeld qua doelbereiking, er in de eindmeting een duidelijke sprong voorwaarts zichtbaar wordt. Op veel onderdelen worden de opbrengsten van het programma Samen Ouder Worden door de programmamedewerkers als positief of zeer positief beoordeeld. De grootste winst is daarbij zichtbaar op (tabel 3):

- Het beter aansluiten bij de wensen en behoefte van ouderen: aan het begin van het programma was 59,5% het daarmee eens, in de eindmeting zien we dat dit gestegen is naar 78,8%.
- De vernieuwing van bestaande activiteiten: van 53,1% naar 81,8% is het daarmee eens of helemaal eens.
- De impuls aan nieuwe activiteiten voor ouderen: van 60% naar 84,8%.

- Het bereiken van meer en andere groepen ouderen met activiteiten: resp. een stijging van 40,7% naar 69,7% en van 43,7% naar 75,7%.

In de tussentijdse rapportage constateerden we al dat de samenwerking met de lokale overheid en met andere maatschappelijke partners een extra impuls heeft gekregen door het programma Samen Ouder Worden. Uit de eindmeting blijkt dat beeld nog steeds, maar lijken de contacten minder intensief te zijn. Een verklaring daarvoor ligt mogelijk in het feit dat de urgentie tijdens de coronapandemie nu minder wordt gevoeld en men weer over gaat tot de orde van de dag.

Gedurende de looptijd van het programma zien we het accent van de lokale pilots verschuiven. Het verbinden van partijen is volgens alle betrokken partners de belangrijkste rol van Samen Ouder Worden in de lokale pilots (*tabel 4-6*). Maar in de 1-meting zagen we dat Samen Ouder Worden ook steeds vaker als aanjager van nieuwe activiteiten genoemd werd. In de afrondende fase van het programma zien we dat de lokale pilots door maatschappelijke en vrijwilligersorganisaties minder vaak als aanjager genoemd worden, maar dat in hun ogen de agenderende rol is gegroeid. Gemeenten zagen de aanjagende rol van Samen Ouder Worden juist toenemen.

De belangrijkste opbrengsten van de lokale pilots Samen Ouder Worden laten zich beschrijven aan de hand van vier hoofdlijnen, die grotendeels corresponderen met de eerder genoemde projectdoelen, namelijk:

- A. Ouderen in beeld
- B. Lokale samenwerking als basis
- C. De rol van vrijwilligers
- D. Activiteiten en innovatie

In de volgende hoofdstukken zoomen we in op deze afzonderlijke thema's en welke resultaten en inzichten de lokale pilots Samen Ouder Worden hebben opgeleverd.

Hoe betrekken we de ouderen en sluiten we aan bij hun wensen en behoeften?

‘Als ouderen zingeving ervaren dan zijn ze minder eenzaam’

Een interview met vier programmamedewerkers, aangesloten bij Stichting Present, Stichting Vier het Leven en Humanitas, waarin zij vertellen over de lokale pilots Samen Ouder Worden in Assen, Barendrecht, Amersfoort en Oudesluis.

Monique Bodegom werkte als regiocoördinator voor Vier het Leven: ‘Toen de oproep kwam voor programmamedewerkers dacht ik dat is leuk en dat kan ik naast mijn werk voor Vier het Leven doen. Ik heb als eerste stap de statistieken van Drenthe erbij gepakt over thema’s als eenzaamheid. Toen bleek dat de gemeente Assen, de stad waar ik zelf woon, in vergelijking met andere gemeenten in de provincie het hoogste te scoren op eenzaamheid. Op sociale cohesie scoorde de stad het laagst. Dus er was werk te doen.’

‘Barendrecht is een compact dorp waar stichting Present al 14 jaar actief is. We hebben hier een fijnmazig netwerk van organisaties,’ aldus Petra Teunissen. ‘Present wilde meedoen aan SOW omdat we zelf al veel voor de doelgroep ouderen doen en dat wilden we intensiveren. Het feit dat het een lerend programma is, sprak ons aan. Het is heel stimulerend om te zien wat collega’s in het land allemaal doen. En wat wij daarvan kunnen leren om ook in Barendrecht uit te voeren.’

Het programmagebied voor Esther Eggenkamp werd Amersfoort. ‘Dit was voor Vier het Leven, waarvoor ik als regio coördinator werkte, aantrekkelijk omdat we daar nog niet zo heel lang geleden waren gestart. Ik startte met in kaart brengen welke organisaties en activiteiten er hier zijn. Zo bouwde ik tegelijkertijd aan een nieuw netwerk voor Vier het Leven.’

Irene de Ruijter is maatschappelijk werker en werkt voor Humanitas. ‘Ik was net nieuw en vond het leuk om nieuwe dingen te doen. In mijn dorp Oudesluis was ik een eigen initiatief gestart: het organiseren van maandelijkse koffieochtenden. Oudesluis is een slapend dorpje met 800-900 inwoners waar alle voorzieningen zijn verdwenen. Geen scholen, sportverenigingen en ook de winkels zijn al jaren dicht. Vandaar dat ik op eigen initiatief met ‘mijn straat’ af en toe koffie dronk. Toen een van mijn collega-programmamedewerkers mij erop wees dat ik deze ervaring wellicht kon inzetten voor SOW ging het direct kriebelen en bruisen. Ik ben er heel enthousiast mee aan de slag gegaan.’

Benadering doelgroep

Er werden verschillende paden bewandeld om in contact te komen met de doelgroep. In Amersfoort ging Esther Eggenkamp eerst kennismaken: ‘Ik ging mijzelf introduceren en mijn plannen bekendmaken. Daarvoor had ik contact gezocht met buurtnetwerkers van de welzijnsorganisatie In de buurt 033. Zij nodigden mij uit om aan te schuiven bij interne overleggen en hen te vergezellen naar de wijken. Hier kon ik in gesprek gaan met de ouderen. Zo kwam ik ook in de wijk Liendert-Rustenburg waar buurtbewoners regelmatig met elkaar koffie drinken. De bewoners, veelal ouderen, misten een burenhulpdienst. Iemand die een lampje kon indraaien, een boodschap doen of hun tuintje bijhouden. De buurtnetwerker had zelf geen tijd om in deze wijk een burenhulpdienst op te zetten. Dus zijn we gestart om er hier een op te zetten.’

In Oudesluis zocht Irene de Ruijter eerst contact met Algemeen Dorpsbelang. ‘Deze dorpsvereniging is het officiële aanspreekpunt voor de gemeente. We wilden een bijeenkomst organiseren om oudere dorpsbewoners te vragen hoe zij goed oud konden worden in Oudesluis. Door corona werd de bijeenkomst twee keer uitgesteld, waarna ik besloot om dit online te houden. Via een oproep op de dorpspagina op Facebook en via de lokale dorpskrant kwamen er 15 mensen op af. Er bleek behoefte te zijn aan een punt waar mensen samenkomen; een kopje koffie drinken of een leuk activiteit doen. Een plek om in contact te komen met elkaar en waar je, als je elkaar vertrouwt, ook om hulp en ondersteuning kunt vragen. Daaruit is toen de Buurtkamer ontstaan.’

Petra Teunissen nam na anderhalf jaar het stokje over van de eerste programmamaker. ‘Pia had in het eerste jaar presentaties gegeven over SOW aan de sociale partners. Daarna volgde een grote bijeenkomst voor ouderen. Daar spraken ze met elkaar over wat goed gaat en wat beter kan. Een van de wensen, waar we mee aan de slag gingen, was een ontmoetingsgids. De ouderen wilden graag activiteitenoverzicht. Dit was erg versnipperd; meerdere organisaties hielden een activiteit op de dinsdagochtend. Er werd geluisterd naar de stem van ouderen en de gids kwam er! Of deze goed werkt, konden we niet direct meten omdat er in 2021, door corona, weinig activiteiten waren. Wel hoorde ik dat de ouderen de gidsen bewaren omdat deze ook veel informatie bevatten over wat je moet doen als je bepaalde hulp nodig hebt. De laatste editie stond weer vol met activiteiten en daar kwamen de mensen wel op af.’

Monique Bodegom nodigde zichzelf uit bij Sociaal Netwerk Assen, een overleg van ruim 20 organisaties waaronder ook de diaconieën. ‘Ik bereikte in een keer heel veel organisaties. Daarna nodigde ik mijzelf bij de organisaties afzonderlijk uit. Dit was in het voorjaar van 2020 en we weten allemaal wat er toen gebeurde. Door corona werd het extra duidelijk dat veel vrijwilligersorganisaties drijven op ouderen, ook in het bestuur. Alles lag stil en men wilde wachten tot het voorbij was. Dat ging nog wel even duren dus ik ben mijn focus gaan verleggen. Wat snijdt er nog meer aan het thema eenzaamheid? Dat is zingeving, want als je zingeving ervaart dan is er minder plaats voor eenzaamheid. Ik wilde laten zien hoe ouderen zingeving ervaren en hoe zij dat doen en wat dit hen oplevert. Andere ouderen kunnen daardoor misschien geïnspireerd raken om zelf ook in hun kracht te staan en van waarde te zijn. Zo kunnen zij ook zingeving ervaren en dus minder eenzaam worden.’

Beeldvorming

Ouderen worden vaak te eenzijdig benaderd als zijnde kwetsbaar en hulpbehoevend. Bestaande activiteiten, of bestaand beleid, voor ouderen zijn nogal eens gebaseerd op onjuiste en generaliserende beeldvorming over de doelgroep en doen geen recht aan de diversiteit, wensen en mogelijkheden van ouderen. De programmamedewerkers van Samen Ouder Worden werken hard om de beeldvorming te veranderen.

Monique startte met de interviewreeks Mensen maken Assen in de lokale krant. ‘Ik ben compleet verschillende ouderen gaan vragen naar hun verhaal. Wat hebben ze om handen? Wat geeft hun voldoening en waar halen ze plezier uit? Zo heb ik veel ouderen gesproken over hun vrijwilligerswerk. De verhalen inspireerden of resulteerden in een hulpvraag of in een vrijwilliger. Na tien portretten vond ik het leuk om een nieuwe insteek te kiezen en ben ik gestart onder de naam Samen Ouder Worden waarin ik het accent verlegde naar het sociaal pensioen. Ik wijs ouderen erop om bewust te zijn hoe je sociaal pensioen opbouwt. Zinrijk oud worden gaat niet vanzelf. Om plezierig oud te worden, moet je zelf ook iets doen. Deze verhalen laten opnieuw veel verschillende ouderen aan het woord. Zo is er iemand die het roer compleet heeft omgegooid en een winkeltje is begonnen waar ze wekelijks soep serveert voor de buurt. Dat is iemand die een andere draai aan haar leven geeft vanuit het oogpunt: ik wil betekenisvol zijn binnen mijn eigen wijkje en zo nieuwe contacten opdoen.’

Met als voorbeeld Assen, is ook Petra gestart met een interviewreeks in de lokale krant: Mensen maken Barendrecht. ‘Met deze verhalen wil ik laten zien hoe actief deze mensen zijn voor de samenleving. Dat is ook wat ik telkens opnieuw benadruk in het overleg Wijkgerichte aanpak ouderen, maar ook in andere allianties in het welzijnskader in de gemeente. Praat niet alleen over ouderen als zwak en hulpbehoevend en een probleem, maar ga uit van de kracht van de ouderen!’

Irene geeft aan dat voor haar de missie van sociaal werk geslaagd is als de scheidslijn tussen de rol van de vrijwilliger en die van de bewoner verdwijnt. ‘De budgethouder van onze Buurtkamer heeft een zware handicap. Op een dag nam hij zijn Vogelgids mee en ging vertellen over vogels. Ik zag dat hij zichzelf aansprak op een andere rol en dat was niet de rol van hulpbehoevende persoon die naar de Buurtkamer komt voor het contact. Dit is een bewoner die zelf heel actief bijdraagt aan het programma van de Buurtkamer. Mensen zijn daardoor op een andere manier naar hem gaan kijken en luisteren.’

Mee blijven doen

Uit de monitor van Movisie blijkt er in de loop van het programma een verschuiving plaats te vinden. Er komt een zwaarder accent te liggen op de mogelijkheden van ouderen om zelf bij te dragen en hun wens naar zingeving en actief participeren in de samenleving.

Esther Eggenkamp wijst op de voordelen: ‘Als je langer meedoet, heb je veel meer energie. Je blijft betrokken bij de maatschappij. Het ontmoeten van andere mensen doet je goed. Je vergeet je zorgen even of deelt je zorgen. Ook al ben je oud en kwetsbaarder, als je van betekenis kunt zijn voor een ander geeft dat een goed gevoel.’ Esther heeft vele voorbeelden, maar kiest er een uit: ‘De coördinatie van de burenhulpdienst wordt gedaan door een oudere vrijwilliger. Deze vrijwilliger heeft astma en voelt zich, onder meer door corona, erg alleen. Ook had zij veel zorgen door een verslaafd kind. Via de telefoon komt deze vrijwilliger in contact met anderen. Zo belt er regelmatig een oudere waarmee de vrijwilliger vaak uren kan praten. Ze weten niet van elkaar waar ze wonen, maar door het regelmatige contact voelen ze zich allebei minder eenzaam. De wereld van de vrijwilliger is opengegaan door de telefoon van de Burenhulpdienst.’

Petra vult aan dat vrijwilligerswerk structuur en een dagindeling geeft. ‘Het zorgt voor onmisbare sociale contacten, want je werkt altijd met mensen samen. En het allerbelangrijkste is het gevoel van zingeving. Mensen doen ertoe, ook als ze 80 zijn. Ik zie bij ouderen, met wie ik wat vaker omga, wat een kracht daarvan uitgaat als iemand van 80 iemand van 85 mee op sleeptouw neemt. Ja, dat soort verbindingen zijn heel erg belangrijk.’

In Oudesluis is een beweging in gang gezet van het dorp waar men woont en elkaar groet naar een community: een gemeenschap waar mensen er voor elkaar willen zijn. Belangrijke voorwaarde is elkaar (op een andere manier) leren kennen en ontmoeten. Irene is erg tevreden over hoe mensen zich in een klein dorp voor elkaar inzetten: ‘We voorzien in een behoefte. Mensen kunnen hun verhaal aan elkaar kwijt als dat nodig is. Ik zie dat mensen ook met hulpvragen bij elkaar aankloppen. Elkaar naar het ziekenhuis of een testlocatie rijden. Mensen bieden spontaan hun hulp aan. Ik begrijp van de betrokkenen dat ze op deze manier zinvol en betekenisvol zijn. Dat is een manier of middel om op een fijne manier oud te worden; in contact zijn met anderen en zo nodig ook iets doen voor ouderen. Er komen wekelijks zo’n 15 tot 20 bezoekers in onze Buurtkamer.’

Voor en door ouderen

Een van de succesfactoren is om niet over ouderen te praten, maar met ouderen in gesprek te gaan. Hiervoor worden verschillende routes gevolgd om bij de ouderen uit te komen. Esther vond de weg naar ouderen via de samenwerking met In de buurt 033. Irene kende als bewoner de mensen in haar

dorp. Monique zocht contact via een netwerk. Pia, de voorganger van Petra, organiseerde in 2019 een grote bijeenkomst met en voor ouderen. Corona zorgde in 2020 op dat vlak wel voor uitdagingen. Juist omdat mensen boven de 70 als kwetsbaar werden gezien. Dat bemoeilijkte de fase van contact leggen. Er werden alternatieve routes gevonden om met ouderen in contact te komen, zoals online, storytelling, etc.

In Oudesluis komt het succes volgens Irene deels doordat zij zelf in het dorp is opgegroeid en woont. 'Ik ken de ins and outs van het dorp en ken de mensen redelijk goed. Daarnaast is de Buurtkamer laagdrempelig. De groep ouderen, die aanwezig was op de online bijeenkomst, is actief bij de kwetsbare ouderen in het dorp op bezoek gegaan. Ze vertelden de mensen over de bijeenkomst en vroegen naar hun mening. Wat hebben zij nodig om goed oud te worden in Oudesluis? Deze 1 op 1 benadering heeft gewerkt en zo konden we veel ouderen betrekken.'

Esther ervaaarde direct dat er in Amersfoort draagvlak was voor Samen Ouder Worden. 'Dat kwam door de open structuur en doordat men hier open staat voor nieuwe initiatieven. Zij kenden mij niet, maar ik mocht mijn verhaal doen over SOW en over Vier het Leven. In de buurt 033 bracht mij in contact met de buurthulpnetwerkers. Zij halen in de wijk bewonersinitiatieven op en helpen bewoners om dit voor elkaar te krijgen. Deze werkwijze sloot goed aan bij Samen Ouder Worden.'

Monique wist met haar reeks verhalen de aandacht van welzijn en de gemeente Assen te trekken. 'Samen hebben we een enquête uitgezet onder de bewoners van 55+ en ouder. We kregen 320 reacties en veel interessante data. We zien een verschil in motivatie in de leeftijdscategorieën: 55+, 65+ en 75+. De ene groep wil het vooral leuk hebben en de oudste groep wil vooral betekenisvol zijn. Zo zien we ook verschillen in het soort vrijwilligerswerk. We wilden deze resultaten in een fysieke bijeenkomst delen, maar door corona werd het een online bijeenkomst. Het was een leuke energieke avond met veel ideeën. Er ontstond een groep mensen die handen en voeten gaan geven aan deze ideeën en concreet iets gaan organiseren. Onder de respondenten zaten veel mensen die nog nooit vrijwilligerswerk hadden gedaan, maar aangaven dit wel te willen. Dat is een prachtig potentieel.'

Petra heeft in Barendrecht door Samen Ouder Worden een verdiepingsslag kunnen maken. 'Wij worden nu meer gezien als kennispartner over ouderen en zorg. Met name over vrijwillige inzet voor en door ouderen. Dat is ook voor de toekomst van Present Barendrecht heel belangrijk.'

3. Ouderen in beeld

Beeldvorming rond ouderen

Een belangrijk doel van het programma Samen Ouder Worden was om de activiteiten beter aan te laten sluiten bij de behoeften en mogelijkheden van ouderen. Dat roept de vraag op wie die ouderen eigenlijk zijn en wat hen bezig houdt.

In de loop van het project zien we dat in de lokale pilots steeds meer het besef is doorgedrongen dat 'de oudere' niet bestaat; het beeld van de oudere als kwetsbaar en hulpbehoevend is veel te eenzijdig, de doelgroep ouderen is zeer divers, soms kwetsbaar, maar ook krachtig en daardoor zijn ook hun vragen, behoeften en mogelijkheden heel verschillend.

Mede als gevolg van de beperkingen in de beginjaren van Samen Ouder Worden zijn er in meerdere lokale pilots initiatieven ontstaan om in plaats van de voorgenomen groepsactiviteiten voor een meer individuele benadering te kiezen: gesprekken aan de deur of digitaal of interviews op veilige afstand resulteerden in brochures, magazines of artikelen met portretten van ouderen.

Voorbeelden zijn onder meer: <https://zilverenhelden.nl/> (Gouda), [Samen Ouder Worden in Middelburg](#) en de [verhalenreeksen](#) uit Assen (Mensen maken Assen/Zinrijk Ouder Worden) in de lokale krant.

Door deze verhalen leerden de lokale pilots verschillende ouderen kennen en kregen ze inzicht in hun vragen, behoeften, maar ook hun wens om mee te doen en hun talenten in te zetten om van waarde te zijn. Uit de verhalen kwam heel duidelijk de kracht van ouderen naar voren en zo verschoof in de lokale pilots de aandacht van aanbod voor ouderen naar activiteiten door en met ouderen. Ook kwam er meer oog voor verschillen binnen de groep ouderen en ontstonden er in gesprekken met ouderen ideeën voor andersoortige activiteiten (zie daarvoor hoofdstuk 6).

Bereik van nieuwe groepen ouderen

Bij ouderen vormden de verhalen van actieve ouderen een bron van herkenning of inspiratie om zelf vrijwillig actief te blijven of te worden.

Gedurende looptijd van het project zien we in driekwart van de pilots een gestage stijging van het aantal nieuwe ouderen dat bereikt werd met andersoortige activiteiten en/of activiteiten voor ouderen rond de coronacrisis, vooral ouderen uit andere wijken/buurtten of jongere senioren of ouderen die zich in het verleden bij de reguliere activiteiten niet thuis voelden (tabel 7).

Mensen die net met pensioen zijn, die anders nooit naar een dorpsactiviteit komen, zijn nu bereid elke week te komen en zich in te zetten voor anderen binnen de Buurtkamer.

De 55-plusser die online de weg niet weet te vinden.

Door de samenwerking met NOOM (Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten) zijn in enkele lokale pilots nadrukkelijk contacten opgebouwd met ouderen met een migratieachtergrond, zoals in Den Haag en Rotterdam. Zo werden in Den Haag o.m. interviews met Chinese oudere mannen gehouden, werd een [videoclip](#) gemaakt om Caraïbische Nederlanders te interesseren voor vrijwilligerswerk en ontstonden intergenerationele samenwerkingsprojecten met scholieren/ studenten.

Door Samen Ouder Worden is zich een nieuwe groep vrijwilligers aan het vormen: migranten mannen van 50+ die samen met jongeren vrijwilligerswerk oppakken.

Ouderen zelf actief

In vrijwel alle lokale pilots zijn ouderen zelf actief betrokken in de uitvoering; we zien hier ook een duidelijke toename van de actieve participatie ten opzichte van de o-meting (tabel 8). Die betrokkenheid krijgt op verschillende manieren vorm: door deelname in de stuurgroep, door het meedenken in of geven van feedback op te ontwikkelen producten of door het verzorgen van nieuwe activiteiten (als gespreksleider, trainer, coördinator, uitvoerend vrijwilliger).

De 'oudere' vrijwilligers die hebben meegedaan, waren zeer actief betrokken bij de projecten die we hebben gedaan. Daarbij zijn ze ook meer ambassadeurs voor hun eigen organisatie geworden.

Reflectie

De vertraging bij de start van Samen Ouder Worden was bij nader inzien misschien wel een geluk bij een ongeluk; in plaats van onmiddellijk te gaan doen en organiseren – een modus die van toepassing is op de meeste vrijwilligers en vrijwilligersorganisaties – moest er door de lokale pilots noodgedwongen pas op de plaats gemaakt worden.

De verschuiving die daardoor optrad van collectieve naar een meer individuele benadering resulteerde in zinvolle, verdiepende ontmoetingen en gesprekken. De opbrengst daarvan was een veel rijker en beter inzicht in wat ouderen beweegt, hoe zij van elkaar verschillen en wat hun wensen, talenten, mogelijkheden en beperkingen zijn als het gaat om actieve en/of passieve deelname aan vrijwillige activiteiten.

Met deze inzichten en in samenspraak met ouderen konden vervolgens veel gerichtere nieuwe activiteiten worden opgezet. Dat dat succesvol was, kunnen we zien aan de groeiende deelname van andere groepen ouderen en het feit dat steeds meer ouderen zelf actief zijn geworden in de pilots.

De verhalen, video's en vlogs die in het kader van het programma Samen Ouder Worden zijn gemaakt, zijn van blijvende waarde in het werven van nieuwe oudere vrijwilligers, in het werken aan een sociaal pensioen en in het beïnvloeden van de beeldvorming rond ouderen in algemene zin.

Dat laatste lijkt ook van belang voor bestuurders en beleidsmakers; in de lokale pilots bleek dat het loslaten van doelgroepenbeleid en de afbraak van de bijbehorende ondersteuningsstructuur nadelig uitpakt voor diverse groepen ouderen. Vooral ouderen die niet (digi-)taalvaardig zijn en/of een zwak sociaal netwerk hebben, raken daardoor uit beeld.

4. Lokale samenwerking als basis

Een van de doelen van Samen Ouder Worden was om de onderlinge afstemming en samenwerking van het vrijwilligerswerk met lokale overheden en in beroepsmatige zorg- en welzijnsinstellingen te versterken. In dit hoofdstuk kijken we naar de invloed van Samen Ouder Worden op de onderlinge samenwerking in de lokale pilots.

Samenwerkingspartners

De samenwerkingspartners in de lokale pilots bestonden uit formele organisaties, vrijwilligersorganisaties en initiatieven en gemeentelijke vertegenwoordigers. Binnen de beroepsmatige organisaties zagen we welzijnsorganisaties (50%), zorginstellingen of -organisaties (18%), kunst en cultuur (12%) en wijk- of buurtorganisaties (7%). Incidenteel werden jongerenwerk, sport en beweging of belangenbehartiging genoemd.

De betrokken vrijwilligersorganisaties of initiatieven waren veelal lokale afdelingen van de landelijke partners van Samen Ouder Worden, maar ook lokale afdelingen van ouderenbonden, kerken of kerkelijke organisaties of seniorennetwerken.

De contacten met beleidsmedewerkers van de gemeente waren sterk wisselend.

Samenwerking rond Samen Ouder Worden

Het programma Samen Ouder Worden genoot een brede bekendheid: bij alle soorten organisaties was circa 85% op de hoogte van de activiteiten in de lokale pilots. Maar niet al deze partijen zijn ook daadwerkelijk actief betrokken.

Wat opvalt, is dat in de loop van het programma met name de vrijwilligersorganisaties meer actief betrokken zijn geraakt bij de uitvoering van activiteiten (*tabel 10*). Waar aanvankelijk ruim 25% wel op de hoogte was van de lokale pilot, maar niet actief betrokken, zien we tegen het eind van het project dat vrijwel alle vrijwilligersorganisaties ofwel lid zijn van een coördinerend overleg ofwel een rol hebben in de uitvoering van een of meerdere activiteiten.

De lokale programmamedewerkers merken op dat zij de onderlinge samenwerking overwegend als goed ervaren als het gaat om informatie-uitwisseling, maar dat in de uitvoering en feitelijke samenwerking nog verbetering mogelijk is. Op diverse plekken fungeren nog (deels overlappende) kringen of platforms en hebben niet alle organisaties elkaar in het vizier. Positief is dat er gedurende het programma sprake lijkt van een duidelijke verbetering in de onderlinge samenwerking.

Bij de formele organisaties (*tabel 11*) zien we een wat wisselend beeld, maar ook hier zijn veel organisaties (45%) nog steeds actief betrokken bij uitvoering of in coördinerend overleg (30%). De kwaliteit van de samenwerking met de formele organisaties is erg verschillend en vaak persoonsafhankelijk. Personeelsgebrek en werkdruk bemoeilijken de samenwerking soms. Ook cultuurverschillen en onbekendheid maken dat samenwerking tussen formele zorg- en welzijnsinstellingen en bijvoorbeeld de migranten(zelf)organisaties niet vanzelfsprekend is. Het programma Samen Ouder Worden heeft in sommige gemeenten een positieve rol gespeeld bij het versterken van die samenwerking (zie ook hoofdstuk 4 en 6).

Bij vertegenwoordigers van de gemeente (*tabel 12*) zagen we aanvankelijk een toename in deelname aan samenwerkingsverbanden, maar bij de eindmeting lijkt dit af te vlakken en is

betrokkenheid vooral beperkt tot overleg. Mogelijk ligt de oorzaak daarvan in een afgenomen gevoel van urgentie nu de coronamaatregelen meer naar de achtergrond zijn gedrongen en bij gemeenten de opvang van vluchtelingen veel aandacht vraagt.

Met een deel van de beroepsorganisaties is blijvende samenwerking (ook op uitvoering) ontstaan (tabel 23), de samenwerking van vrijwilligersorganisaties onderling (tabel 24) is nog hoger. Het lijkt alsof er sprake is van een afname ten opzichte van de nulmeting, maar dat beeld is vertekend door de corona-activiteiten die toen volop bezig waren. Inmiddels zijn organisaties weer bezig met hun reguliere werk, maar zijn de contacten (overleg en uitvoering) gebleven.

De conclusie dat Samen Ouder Worden heeft bijgedragen aan intensiever overleg en samenwerking (tabel 13) met en tussen formele en informele partijen lijkt zeker gerechtvaardigd; vooral op de mate van samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties onderling (73%) en de samenwerking van vrijwilligersorganisaties met beroepsorganisaties (89,2%).

De start is nog maar net gemaakt met het samenwerken met partners. Er zijn kleine stappen gedaan in de samenwerking met andere organisaties, maar die kleine stappen maken een groot verschil. We zijn nu bekend bij andere organisaties en we horen andere organisaties. Ook weet de gemeente van ons af. Een start van een grote samenwerking!

Reflectie

Het programma Samen Ouder Worden is er gedurende de afgelopen jaren in geslaagd om in de lokale pilots formele en informele partijen samen te brengen rond de doelgroep ouderen (tabel 26). Mogelijk dat de situatie tijdens de coronacrisis met de schrijnende verhalen over eenzaamheid onder ouderen heeft bijgedragen aan een gezamenlijk gevoel van urgentie, maar inmiddels lijkt dat effect op zijn retour en is er nog steeds sprake van betrokkenheid en samenwerking. Vooral bij de vrijwilligersorganisaties is er sprake van intensievere samenwerking en afstemming. De aanvankelijke twijfel bij programmamedewerkers over de duurzaamheid van deze contacten (zie rapport 1-meting) lijkt vooralsnog ongegrond.

Organisaties die allemaal op een of andere manier iets kunnen betekenen voor dit traject zijn met elkaar in contact gekomen. Het netwerk is groot en we weten waar elke organisatie voor staat en welke rol deze kan spelen in het SOW traject.

De samenwerking tussen organisaties is niet alleen geïntensiveerd, maar er is ook sprake van een kwaliteitsslag. Door te werken vanuit gedeelde beelden over ouderen en wat dat betekent voor de participatie en ondersteuning van ouderen, ontstaat een efficiëntere taakverdeling en een meer passend aanbod.

Er is een dialoog van bewonersinitiatieven, inwoners, maatschappelijke partners, onderwijs en ondernemers gestart. Cultuuromslag ingezet: participatie staat voorop en meer eigen regie en zelfredzaamheid voor inwoners. Praten met senioren en niet alleen over senioren.

De neuzen staan weer even dezelfde kant op, er wordt samen nagedacht over het effect van wat er al gedaan wordt en gekeken naar hoe dit efficiënter ingericht kan worden.

Het aanbod van nuldelijnszorg is sterker en heeft meer bekendheid, de eerstelijnszorg wordt ontlast en het aanbod sluit passender aan op de vraag.

Het gemeentelijk vrijwilligers- en ouderenbeleid is van grote invloed op de mogelijkheden die organisaties hebben om hun werk te doen en de kansen die inwoners krijgen om zich actief in te zetten voor de samenleving. Het spreekt daarom voor zich dat een goede werkrelatie met de gemeente wenselijk is voor de lokale pilots, maar die is niet altijd vanzelfsprekend. Bij de start van de lokale pilots was er sprake van intensief contact als gevolg van de urgentie rond eenzaamheid van ouderen in de coronacrisis, maar later in het project neemt de aandacht van gemeenten af en verlegt die zich naar andere thema's zoals de vluchtelingencrisis. Dat maakt het moeilijk om initiatieven te verduurzamen en samenwerking te bestendigen.

Er zit een fors verschil tussen attitude en gedrag de gemeente. Er is een positieve houding ten aanzien van onze plannen (met name) op bestuurlijk niveau. De ambtelijke schotten maken het echter heel moeilijk om tot een samenhang te komen vanuit een project gezien.

Het contact met de gemeente is goed, maar daar is alles mee gezegd. Ondanks goede contacten en mijn inziens welwillendheid van enkele ambtenaren, worden er voor het project geen middelen beschikbaar gesteld.

Aanvullende financiering voor nieuwe activiteiten blijkt vaak een bottleneck, tenzij de activiteiten ingebed kunnen worden in gemeentelijke beleid rond bijvoorbeeld eenzaamheid of positieve gezondheid. In een enkele gemeenten lukt het wel om als reguliere overlegpartner aan tafel te zitten en aan te haken bij bredere samenwerkingsverbanden rond ouderen.

We werden geregeld geïncludeerd en geconsulteerd. Tevens werden onze ideeën serieus genomen en konden we meebouwen aan een duurzaam netwerk.

Prettig contact, korte lijnen met beleidsmedewerker. Wethouder voelt zich betrokken en reageert meteen op uitnodigingen vanuit de werkgroepen.

Ook al is er sprake van meer onderlinge samenwerking, uit de metingen (tabel 25) blijkt dat de tevredenheid over het contact met organisaties en gemeente iets is afgenomen. Veel personele wisselingen bij gemeenten en organisaties maken de relatie echter kwetsbaar; dit vraagt om blijvend investeren in contact.

‘Sluit met je activiteiten aan op wat potentiële vrijwilligers zoeken’

Samen Ouder Worden resulteert in divers aanbod en een actief netwerk

Samen werken aan nieuw aanbod

In Amersfoort had programmamedewerker Esther Eggenkamp vanaf de start veel organisaties persoonlijk leren kennen. ‘De ouderenbonden KBO en PCOB vroegen mijn hulp bij het opzetten van een pilot met Dialoogtafels over het thema Wonen. Dat werd een succesvolle bijeenkomst. Alle aanwezige bewoners voelden zich gehoord. Het elkaar ontmoeten, vonden de mensen ook fijn en er ontstonden nieuwe contacten. Na deze pilot wilde ik verder met Dialoogtafels en peilde bij andere partijen de interesse. Dat bleek er te zijn. NOOM, een netwerk van organisaties van oudere migranten, de welzijnsorganisatie In de buurt 033 sloten aan. Ook de ouderenbond KBO bleef betrokken. De gemeente werd via In de buurt 033 uitgenodigd en bleek ook geïnteresseerd in Dialoogtafels. Dit bleek een goede vorm voor de gemeente om hun beleidsplannen voor te leggen aan de ouderen en hierover in gesprek te gaan.’

In Oudesluis zijn de activiteiten heel divers volgens programmamedewerker Irene Ruijter: ‘De Buurtkamer is iedere vrijdagochtend open. De mensen denken gezamenlijk na over het programma. Een van de voorwaarden bij de start was dat het in de Buurtkamer wel ‘ergens’ over moest gaan, oftewel een programma met inhoud. Zo worden er diverse sprekers uitgenodigd, bijvoorbeeld iemand van het centrum voor levensvragen en een moderne uitvaartverzorger. Ook dragen de mensen zelf ideeën aan. Wel vraag ik de ideebedenker om alles zelf te regelen en de contacten te leggen. Op deze manier hebben we altijd activiteiten en is het een bruisende plek.’

Petra Teunissen kreeg in Barendrecht de vraag van de woningbouwvereniging of zij mee wilde denken over de doorstroming van ouderen naar geschiktere woningen. ‘Omdat ik zelf een fascinatie heb voor persoonlijke verhalen over spullen bedacht ik het project Opruimgezelschap. Veel ouderen wonen in woningen waar de zolder nog vol staat met speelgoed, schoolboeken, kleding en soms nog een erfenis van hun ouders. We merkten dat de ouderen er vaak tegenop zien om te gaan opruimen. Het kan een emotioneel en fysiek zware klus zijn. Dat kan soms de reden zijn dat iemand niet naar een geschiktere woning verhuist. Wij hebben dit project opgezet en daar bleek veel animo voor. Er waren zelfs meer vrijwilligers dan adressen om te starten. Onder de vrijwilligers veel jonge senioren tussen de 60 en 70 jaar die net uit het arbeidsproces kwamen of zelf net hun ouders hadden verloren en hun inboedel opgeruimd. Zij hebben dat proces zelf doorgemaakt en wilden anderen daar graag een aantal dagdelen mee helpen. Het heet niet voor niets Opruimgezelschap, want er is ook veel tijd voor het gesprek over de spullen en de herinneringen die deze spullen oproepen tijdens het opruimen. Nu het goed loopt, kunnen we het project verder uitrollen, onder andere met financiële steun van de gemeente. Mooi hierbij is dat het project binnen SOW is opgezet. Ik kan het idee en de kennis dus direct delen met collega’s in het land en uiteraard ook binnen Present Nederland.’

In Assen wordt in het laatste jaar door Monique Bodegom gewerkt aan het doel om beter in te spelen op de behoefte van de vrijwilligersorganisaties en die van de potentiële oudere vrijwilliger. ‘Bij de kennismaking gaven veel organisaties al aan dat ze moeilijk vrijwilligers kunnen vinden en ook moeite hebben met het vasthouden van mensen. Samen met welzijn ga ik de organisaties helpen met hun vrijwilligersreis, customer journey. Dit is een tool waarmee het voor organisaties duidelijk wordt waar de kansen liggen en hoe ze beter op de behoeften van de vrijwilligers in kunnen haken. Als je dat in beeld hebt dan kun je de aansluiting maken. Ook ligt er de wens van organisaties om

onderling meer samen te werken. Wat als je een vrijwilliger hebt met allerlei talenten, maar die mag niet meer autorijden en nu kun je hem of haar niet meer in jouw organisatie inzetten. Hoe mooi zou het zijn als je dan weet dat 'de buurman' nog iemand kan gebruiken. We zoeken naar een manier waarin die samenwerking beter van de grond komt en men beter van elkaar weet wat men doet. Maar ook beter van zichzelf weet of men voldoende aansluit op de wens van potentiële vrijwilligers.'

Anders kijken

In Samen Ouder Worden zoeken we naar de meerwaarde van intergenerationeel contact. Naar betekenisvol contact. Met een andere bril naar elkaar (leren) kijken. In Amersfoort is dit Esther gelukt door de combinatie van verschillende partijen. 'Ik werd door de buurtwerkers vaak uitgenodigd om aan te schuiven bij ontmoetingsgroepen. Daar hoorde ik de mooiste levensverhalen van Turkse en Marokkaanse ouderen. Daar wilde ik iets mee doen. Via Vier het Leven kwam ik in contact met een documentairemaker en het plan ontstond om een toneelstuk ontwikkelen zodat er meer verbinding zou komen tussen ouderen met een migrantenachtergrond en ouderen zonder. Vanuit ons netwerk werden verschillende ouderen voorgedragen. Maar door corona werd het toneelstuk geschrapt en kwamen we met het idee voor een boekje waar we de verhalen in konden publiceren. Vanuit het ROC afdeling design & media wilden ze wel meewerken en een ontwerp maken. De docenten wilden een verdiepingsslag maken voor de studenten. Toen hebben we de levensverhalen geanonimiseerd opgestuurd naar de studenten met de vraag: wat doet het met je? Hoe kijk jij naar je ouders en herken je patronen? Vanuit school kregen ze ook de opdracht om met een ouder persoon te gaan praten (opa, oma of buurman) en dit te vertalen in een kunstuiting. De resultaten werden zo bijzonder dat we alle kunstuitingen in het boekje plaatsten. Het zijn hele mooie gesprekken geweest en tijdens de presentatie voerden we diepe gesprekken met de studenten. Ook de docenten geven terug dat het hele project diepe indruk heeft achtergelaten bij de studenten.'

Barendrecht is een gemeente waar een snelweg doorheen loopt. Petra legt uit: 'Je hebt het oude dorp aan de oostkant en 25 jaar geleden is er aan de westkant een Vinex wijk gebouwd. Ik woon zelf aan de Vinex kant. De mensen die toen 60 waren toen ze een appartement betrokken, zijn nu 85 jaar en er is aan deze kant te weinig voor ze te doen. Gelukkig is de bibliotheek enorm opgeknapt en in het gebouw zijn ook wijkteams gekomen en een Veiligheidspost. In de bibliotheek werkt een uitstekende regiefunctionaris die alle mogelijke kansen aangrijpt om samen te werken met andere organisaties. Zij heeft SOW alle vrijheid geboden om activiteiten te ontplooiën in de bibliotheek. We zijn met een open inloop gestart op dinsdagmorgen: Koffie & De Krant. Daar kan iedereen gezellig komen kletsen. Ook organiseren we zeven lunchlezingen. De eerste keer haken we aan bij de week van de poëzie en tweede keer bij het thema Boekenweek. Ook komen de ouderen zelf met ideeën over boeken die ze gelezen hebben. Het is belangrijk om lokaal in te zetten op verschillende typen activiteiten. Want iedere oudere is anders en heeft andere behoeften.'

Meer samen doen

Uit de monitor van Movisie blijkt dat de programmamedewerkers vinden dat door Samen Ouder Worden de afstemming en samenwerking met maatschappelijke organisaties beter is geworden. Niet alleen op lokaal niveau maar ook op landelijk niveau vindt er een doorwerking van het programma plaats. Op landelijk niveau werken de 11 organisaties, aangesloten bij het programma, nauw samen. Daar komen nieuwe samenwerkingsvormen uit voort. Een goed voorbeeld is Amersfoort. Esther: 'Wat ik een mooie samenwerking vind, is de samenwerking met NOOM, een netwerk van organisaties van oudere migranten. We willen bij Vier het Leven in de toekomst meer ouderen met een migrantenachtergrond meenemen naar het theater en daar een goed aanbod voor ontwikkelen. Dus die samenwerking is dierbaar en een toevoeging voor ons allebei doordat we onze kennis delen.'

In Assen geeft Monique aan dat zij vooral heeft samengewerkt met de welzijnsorganisatie Vaart Welzijn. ‘Maar voor de interviewreeks heb ik samenwerking gezocht met veel verschillende vrijwilligersorganisaties. Vaak wordt bij het begrip ouderen gedacht aan mensen in een afhankelijke positie. Het is goed om dan de kracht en waarde van ouderen te kunnen laten zien, ook als het gaat om vrijwillig actief zijn.’

Oudesluis is een kleine gemeenschap, maar door het programma zijn ze wel meer gemeenschap geworden. Irene: ‘Het gaat in Oudesluis niet over samenwerking tussen organisaties. Maar over bewoners. Regelmatig komt de Kletsop op tafel. Hierin zitten vragen op allerlei gebieden. De inwoners leren elkaar, door de antwoorden, van een nieuwe, soms verrassende kant kennen. Er ontstaat onderling meer begrip, meer vertrouwen, meer sociaal weefsel en meer verbondenheid met elkaar. Dit is een vruchtbare voedingsbodem waarin men naar elkaar omziet, elkaar helpt en elkaar weten te vinden. Mensen zijn meer voor elkaar gaan doen.’

In Barendrecht is er vanaf het begin een verbindingsteam van enthousiaste partners opgezet. Petra: ‘Hierin zaten de ouderenbonden, de diaconieën, de woningstichting en iemand die een soort Knarrenhof aan het opzetten is. Dit team denkt mee en is organisch gegroeid tot wat we nu noemen, de maatschappelijke coalitie Barendrecht. Vanuit deze coalitie zijn we structureel in gesprek met de gemeente over ouderen, zorg en vrijwillige inzet. Ik maak zelf een kwartaalnieuwsbrief waarin allerlei activiteiten worden vermeld van organisaties die binnen SOW samenwerken. Deze gaat met name naar contactpersonen binnen deze organisaties, maar ik merk dat de nieuwsbrief ook breder verspreid wordt binnen Barendrecht. Als er nu nog organisaties zijn die niet weten wat SOW is dan hebben ze niet goed opgelet of de lokale krant niet gelezen!’

Hoe gaat het nu?

Corona gooide in Barendrecht veel roet in het eten. Petra: ‘Ik had met allerlei dingen al veel verder willen zijn. Ook is er veel minder georganiseerd. Het verbinden is goed gelukt. Het op de kaart zetten van ouderen als doelgroep waaruit we de kracht laten zien, is goed gelukt. Het zou heel goed zijn voor Barendrecht als de onafhankelijke functie van programmamedewerker blijvend wordt. Iemand die verbindingen aangaat en mensen en activiteiten aan elkaar knoopt. Ik ben ondertussen wel bezig om te zorgen dat alles doorgaat, ook zonder mij. Zo werkt er bij Koffie & De Krant een actieve vrijwilliger die iedere dinsdag meehelpt en die kan straks zeker de coördinatie van mij overnemen.’

In Oudesluis heeft de Buurtkamer vorm gekregen en worden er leuke activiteiten gedaan. Irene: ‘Maar toen kwam de uitdaging voor mijzelf want wat was nu mijn rol? Medebewoner of programmamedewerker? Dat vond ik wel een uitdaging. Ik ben zelf nogal een doener en geneigd om de kar te trekken. Hierover heb ik gesprekken gevoerd met de programmabegeleiding vanuit Samen Ouder Worden. Daardoor werd ik me meer bewust van mijn eigen handelen en hoe ik me kon verhouden tot de groep. De bewoners waren aan het begin nogal huiverig voor vastomlijnde rollen, maar het is toch gelukt om iemand te vinden die de financiën beheert en iemand die de activiteiten aankondigt op Facebook en in het dorpskrantje. Er is nu een groep van zes mensen die nadenken over het programma.’

Amersfoort heeft, mede door de inzet van programmamedewerker Esther, nu in alle wijken een burenhulpdienst. ‘De coördinatie wordt gedaan door In de buurt 033. Stedelijke buurtwerkers organiseren twee à drie keer per jaar alle buurthulpdiensten bij elkaar en dan praten ze over waar ze tegenaan lopen en wat er goed gaat. Ook het designproject met ROC is afgerond, maar we moeten de publicatie nog breed verspreiden. De ouderen en studenten hebben al exemplaren ontvangen. We willen het boekje na de gemeenteraadsverkiezingen uitreiken aan de nieuwe wethouder.’

In Assen werkt men aan een handleiding Actief in Assen vol inspiratie en handige tips voor (potentiële) vrijwilligers en organisaties die met vrijwilligers (willen) werken. Monique: 'Dan ligt er iets waar partijen wat mee kunnen. Maar ook hierbij vragen we ons af: voor wie doen we het en zit men erop te wachten? Daar gaat het weleens fout. We moeten niet alleen activiteiten voor ouderen, maar vooral met ouderen organiseren. Daarom is het in Assen zo leuk dat we na de bijeenkomst, over de resultaten van de enquête, nu een groep van actieve vrijwilligers hebben die zelf hun eigen ideeën gaan uitwerken. Ook de gemeente is enthousiast over het stimuleren van vrijwillige inzet onder ouderen en heeft budget toegezegd.'

5. De rol van vrijwilligers

Veel activiteiten voor ouderen kunnen alleen maar georganiseerd worden door de inzet van veel vrijwilligers. Tegelijkertijd staat de aanwas van nieuwe vrijwilligers onder druk. Binnen Samen Ouder Worden was de werving van nieuwe vrijwilligers en de toerusting en waardering van zittende vrijwilligers een belangrijk aandachtspunt. In dit hoofdstuk kijken we naar de huidige vrijwilligers en de beweging die in Samen Ouder Worden op gang is gekomen naar nieuwe vrijwilligers. Daarbij maken we voornamelijk gebruik van de antwoorden die vrijwilligers zelf hebben gegeven en vullen die waar nodig aan met observaties van programmamedewerkers of organisaties.

Vrijwilligers binnen Samen Ouder Worden

De geënquêteerde vrijwilligers werken voor verschillende organisaties. De activiteiten in het kader van Samen Ouder Worden liggen voor de meesten van hen in het verlengde van wat zij eerder ook al deden; 65% was op het moment van de eindmeting al langer dan 2 jaar actief als vrijwilliger (*tabel 14*).

De overige 35% betreft dus nieuwe vrijwilligers, die vanwege nieuwe (of aangepaste) activiteiten in het kader van Samen Ouder Worden betrokken zijn geraakt (*tabel 15*). We zien op dit punt een duidelijke ontwikkeling gedurende de looptijd van het project, die te verklaren is vanuit de projectdynamiek: in de beginfase waren weinig vrijwilligers betrokken bij (ver)nieuw(d)e activiteiten van de lokale pilots, omdat door de coronacrisis alles stil lag en er vooral veel overleg plaatsvond, na het eerste projectjaar was er sprake van een dip bij de bestaande vrijwilligers, doordat vrijwilligers zelf ziek waren of angstig om activiteiten weer op te pakken, maar aan het eind van het project zien we dus een forse stijging van actief betrokken vrijwilligers (zowel reeds bekende als nieuwe).

Het merendeel van de vrijwilligers is per week 4 uur of minder actief in het vrijwilligerswerk met ouderen, al zien we wel dat de gemiddelde tijdsbesteding ten opzichte van de start van het project licht gestegen is (*tabel 16*). Humanitas, de Zonnebloem, buurtkamers, Stichting Present, KBO-PCOB of seniorenplatform of -netwerken worden meerdere malen genoemd als organisaties of initiatieven waar men actief is.

De activiteiten van vrijwilligers zijn zeer divers; belangenbehartiging, informatievoorziening, gastvrouw/heer in buurtkamers of andere ontmoetingsactiviteiten, organisatie van ontmoetingen voor diverse groepen, individueel contact met ouderen, activiteitenbegeleiding (o.a. bewegen, leesclub, digitalisering) of praktische hulp bij vervoer, boodschappen of maaltijden.

Plezier in vrijwilligerswerk

De meeste vrijwilligers doen hun werk met plezier (*tabel 22*): ze halen voldoening uit de onderlinge contacten met andere vrijwilligers en met de doelgroep en voelen zich gewaardeerd door de organisatie waar ze vrijwilligerswerk verrichten.

Ik doe het met plezier, anders is het niet goed of vol te houden. Af en toe een oprecht bedankje is genoeg.

Het plezier in vrijwilligerswerk kan worden vergroot door een goede, steunende organisatie, ruimte voor eigen initiatief en meer zichtbare, oprechte waardering door de gemeente.

Er is sprake van een forse stijging van het aantal vrijwilligers dat tevreden is over hun vrijwilligerswerk (van 80% naar 97%), ook zijn meer vrijwilligers van mening dat ze genoeg kennis en ervaring hebben (van 72% naar 87%). Ook het aantal vrijwilligers dat tevreden is over de manier waarop ze worden ondersteund of begeleid door de eigen vrijwilligersorganisatie is toegenomen van 67% naar 77%. Die lijn zien we ook in de antwoorden op passende waardering waar maar liefst 90% positief op antwoord (was 67% bij de start).

Daar tegenover staat wel dat het percentage bevestigende antwoorden op de vraag of vrijwilligers zich overbelast voelen verder (zij het licht) gestegen is.

Een aantal vrijwilligers maakt zich wel zorgen over het gebrek aan continuïteit in beleidsmatige aandacht en begrip voor de essentie van vrijwilligerswerk:

Wij hadden enige tijd geleden een accommodatie waar steeds meer ouderen (ook veel alleenstaande mannen) de koffieochtenden bezochten, maar de gemeente trok zich terug en toen stonden we op straat. Nu zijn er nog een aantal mensen die nog met elkaar koffie drinken bij iemand thuis, maar niet voor iedereen vanwege de kleine ruimte. ... Telkens is de vraag hoelang we een bepaalde accommodatie mogen blijven gebruiken.

Maak van betaalde banen geen vrijwilligerswerk. Vrijwilligerswerk is geen afvalput en met vrijwilligerswerk bouw je geen continuïteit op. Wanneer je als samenleving goed voor ouderen en anderen die hulp nodig hebben wilt zorgen, zorg je er ook voor dat er een goede professionele en goedbetaalde schil is die samen met vrijwilligers goede dienstverlening verzorgt.

Programmamedewerkers geven aan dat zij zich meer bewust zijn geworden van de noodzaak om vinger aan de pols te houden bij de bestaande vrijwilligers.

De motivatiemix verandert met het klimmen der leeftijd, organisaties zullen voortdurend in contact moeten zijn met hun vrijwilligers, juiste talent op juiste plek, maar vrijwillige inzet is ook altijd in combinatie met privé situatie, mantelzorg, fysieke mogelijkheden, etc. alles speelt een rol en beïnvloedt de mogelijkheid van vrijwillige inzet.

Nieuwe vrijwilligers

De vraag naar vrijwilligers is gedurende het project ongewijzigd gebleven; twee derde van de vrijwilligersorganisaties heeft behoefte aan nieuwe vrijwilligers.

Programmamedewerkers geven aan dat er met name behoefte is aan meer vrijwilligers voor bepaalde taken (vooral voor coördinatietaken, bestuurstaken) en andere vrijwilligers met specifieke eigenschappen of competenties vaak in relatie tot gericht op specifieke doelgroepen of innovatieve activiteiten, bijvoorbeeld jonge/fitte senioren, vrijwilligers die specifieke taal beheersen om migrantenouderen te bereiken, vrijwilligers die aan de slag willen rond zingevingsvraagstukken, vrijwilliger die vraag en aanbod kan matchen.

Vrijwilligersorganisaties hebben daarnaast behoefte aan mannen, relatief jonge vrijwilligers en vrijwilligers die vaardig zijn met sociale media.

In coronatijd zijn veel wervingsactiviteiten van organisaties stilgezet; desondanks zien we dat gedurende het programma flink wat nieuwe vrijwilligers zijn ingestroomd in de activiteiten die door

de lokale pilots ontplooid werden (*tabel 15*). In enkele pilots zijn o.a. in het kader van sociaal pensioen wel voorbereidingen getroffen voor talentenbureaus of -activiteiten en de publicaties met portretten van actieve senioren (zie hoofdstuk 3) hebben wel tot nieuwe aanmeldingen geleid.

Programmamedewerkers signaleren wel dat nieuwe vrijwilligers andere begeleiding vragen en andere verwachtingen hebben.

De ouderen die vrijwilliger willen zijn, blijken andere behoeften te hebben in de zogeheten vrijwilligers-reis. Bij de migrantenouderen zijn persoonlijk contacten en een warm onthaal gedurende een langere periode kritische succesfactoren.

Houdt er ook rekening mee dat voor steeds meer mensen vervoersarmoede en geen onkostenvergoeding een belemmering zijn voor het deelnemen aan de maatschappij als vrijwilliger.

Er is meer behoefte aan kortdurend, flexibel en op maat vrijwilligerswerk. Er is dus behoefte aan een persoonlijk gesprek en een duidelijke wervingsstructuur. Eventueel in combinatie met sociaal pensioen.

Andere kennis of vaardigheden vrijwilligers

Het werken met nieuwe doelgroepen en/of het opzetten van andere activiteiten kan betekenen dat bestaande vrijwilligers nieuwe vaardigheden moeten leren. In het onderzoek zijn zowel de programmamedewerkers, vrijwilligersorganisaties als de vrijwilligers zelf hierop bevraagd.

De meeste vrijwilligers zijn van mening dat zij voldoende zijn toegerust om met de doelgroep ouderen te werken. Het vertrouwen daarin is flink gestegen in de loop van het programma (*tabel 22*). Dat is bijzonder omdat zij tevens aangeven dat de vragen en problemen van ouderen steeds ingewikkelder worden (*tabel 22*).

Een zelfde trend zien we op de vraag naar de tevredenheid van ouderen: het percentage totale positieve antwoorden is niet gestegen, maar het percentage op 'helemaal eens' wel.

Programmamedewerkers (71%) signaleerden in de beginfase van het project een grotere ondersteuningsbehoefte bij vrijwilligers, met name op het gebied van online werken/digitale vaardigheden. Maar naarmate iedereen meer gewend raakte aan online of hybride werken, is de vraag naar die specifieke ondersteuning afgenomen.

Maar op andere punten is er nog steeds wel extra ondersteuning en deskundigheidsbevordering van vrijwilligers nodig, zegt 54% van de programmamedewerkers (*tabel 17*). Een deel van de thema's waarop deskundigheidsbevordering wenselijk is, betreft ondersteuning in algemene zin, die niet zozeer samenhangt met de inhoud van de vraag, zoals fondsenwerving, gesprekken met gemeente of netwerkvaardigheden. Maar daarnaast gaat het ook om meer inhoudelijke onderwerpen die direct samenhangen met het karakter van de lokale pilots Samen Ouder Worden, zoals:

- begeleiding van kwetsbare vrijwilligers;
- werken migrantenouderen en -vrijwilligers;
- omgaan met levensvragen;
- intergenerationele ontmoetingen.

Vrijwilligerswerk dat steeds probeert aan te sluiten bij de behoeften van ouderen vraagt om vrijwilligers die in staat en bereid zijn om zich te verdiepen in methodieken en die ook in staat zijn tot zelfreflectie en veerkracht, omdat het standaardlijstje is dat je afvinkt. Het kost (ook professionals) moeite om uit de 'hulpmodus' te komen.

Voor het project zullen vrijwilligers gezocht gaan worden die gesprekken met ouderen voeren met als thema hun talenten en de inzet daarvan. Daarvoor is een ander profiel nodig dan de vrijwilligers die tot nu toe al bekend zijn bij de welzijnsorganisaties die met dit project aan de slag gaan. Het gaat om gespreksvaardigheden, pro-activiteit, coachen en creatief denken.

De vrijwilligersorganisaties zelf zijn wat optimistischer en zijn van mening dat het overgrote deel van hun vrijwilligers in staat is om de nieuwe activiteiten voor ouderen uit te voeren. Dat percentage is toegenomen sinds de start van het project Samen Ouder Worden (tabel 18) en heeft mogelijk te maken met de ondersteuning die in veel lokale pilots al georganiseerd is voor vrijwilligers in de vorm van trainingen en workshops over o.a. sociale kaart en ondersteuningsmogelijkheden, positieve gezondheid, praten over eenzaamheid.

Ervaren effecten van Samen Ouder Worden?

Vrijwilligers zijn in eerste instantie bezig met hun eigen taken of organisatie. Ze vinden het daardoor niet altijd eenvoudig om vragen over een overkoepelend programma als Samen Ouder Worden te beantwoorden. Toch hebben we op een aantal punten gevraagd naar hun visie en ervaringen in het afgelopen jaar om te kijken of het perspectief van de vrijwilliger overeenkomt met wat organisaties en gemeente waarnemen.

Vrijwilligers zagen de volgende veranderingen in hun werk de afgelopen jaren:

- Er wordt meer geluisterd naar de vrijwilliger/vrijwilligster en er is meer ruimte voor eigen initiatief.
- Gemeenten hebben meer oog voor ouderen en de aanpak van eenzaamheid.
- Er is sprake van veel meer samenwerking tussen organisaties voor ouderen in de aanpak van de problemen van ouderen.
- Er zijn veel vrijwilligers gestopt met hun werk, maar de groep oudere vrijwilligers is wel diverser geworden (qua leeftijd, vitaliteit en vaardigheden).
- Het beeld van ouderen als zielig en kwetsbaar is veranderd; er is meer aandacht voor gezond ouder worden en blijven meedoen.

Reflectie

De waarde van vrijwilligers werd in de coronatijd nog eens extra duidelijk; veel coronahulp ontstond vanuit samenwerkende vrijwilligersorganisaties, kerken en burgerinitiatieven en werd in de media breed uitgemeten. Dat gold ook voor het programma Samen Ouder Worden; aanvankelijk waren de meeste vrijwilligers erg teleurgesteld, omdat vrijwel al hun activiteiten met ouderen geen doorgang konden vinden, maar al snel werden lokaal allerlei creatieve manieren bedacht om (op afstand) met ouderen in contact te blijven. Door de betrokken gemeenten werd dit zeer op prijs gesteld.

Voor een deel van de vrijwilligers was dit helaas toch niet voldoende om gemotiveerd te blijven of zij haakten af vanwege gezondheidsproblemen of mantelzorg. Slechts een deel van deze groep heeft na het einde van alle coronabeperkingen hun oude vrijwilligersfunctie weer opgepakt; sommigen zijn helemaal gestopt, anderen zijn iets anders gaan doen, waarbij vooral groen vrijwilligerswerk en online vrijwilligerswerk genoemd worden.

Tegelijkertijd trokken nieuwe activiteiten nieuwe, deels andere, vrijwilligers aan. Deze nieuwe vrijwilligers voelden zich vaak als een vis in het water in de andersoortige activiteiten, waarin zij meer uitgedaagd werden op hun kennis en vaardigheden. De lokale pilots Samen Ouder Worden voorzagen daarin door passende ondersteuning en deskundigheidsbevordering aan te bieden (vaak in het samenwerkingsverband van organisaties).

Voor de actieve vrijwilligers binnen Samen Ouder Worden was de aanpak, waarbij goed naar de ouderen zelf geluisterd werd, heel waardevol: het werd hen duidelijk wat er in de aanpak tot nu toe gewaardeerd werd, maar er kwamen ook vragen om vernieuwing. Daardoor ontstond er soms ruimte voor initiatiefrijke vrijwilligers om aan de slag te gaan met ideeën die pasten bij de behoeften van ouderen, waardoor voor deze vrijwilligers hun functie aantrekkelijker werd.

Het programma Samen Ouder Worden had ook een positieve invloed op de samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties onderling en op het contact met de formele welzijns- en zorgorganisaties. Als onderdeel van deze lokale samenwerkingsverbanden werd vaak een gedeelde visie op de doelgroep ouderen ontwikkeld en kwam er meer duidelijkheid over de verdeling van taken en verantwoordelijkheden tussen de verschillende netwerkpartners. Vrijwilligers voelden zich gesterkt doordat vrijwilligerswerk duidelijker gepositioneerd werd.

Samenvattend heeft het programma Samen Ouder Worden op verschillende manieren bijgedragen aan het aantrekken van nieuwe vrijwilligers.

6. Activiteiten in de pilots

De rol en invloed van Samen Ouder Worden op innovatie van activiteiten

Samenwerkingspartners (beroepsorganisaties en vrijwilligersorganisaties) hadden ook voor de start van Samen Ouder Worden al een activiteitenaanbod gericht op ouderen.

Het project Samen Ouder Worden heeft een rol gespeeld in het aanpassen van deze bestaande activiteiten door nadrukkelijk aandacht te vragen voor de wensen en behoeften van ouderen zelf, de diversiteit van de groep 'ouderen' zichtbaar te maken en de kracht en talenten van ouderen te benadrukken. Tevens hebben de lokale pilots kennis ingebracht in de lokale samenwerkingsverbanden door trainingen te organiseren over belangrijke thema's als positieve gezondheid, spreken over eenzaamheid en zingevingsvragen.

Dit had tot gevolg dat bestaande activiteiten:

- werden opgeschaald om meer ouderen te bereiken (meer bijeenkomsten/meer locaties);
- inhoudelijk werden aangepast om andere groepen ouderen te bereiken of beter aan te sluiten bij wensen van ouderen en/of kennis over wat werkt in aanpakken of bespreken van bepaalde vraagstukken;
- meer ruimte boden aan de stem van ouderen en/of de actieve inzet van ouderen;
- vanuit een breder samenwerkingsverband met meerdere partners werden aangeboden.

Daarnaast werden nieuwe activiteiten geïnitieerd; deels omdat in de startfase reguliere groepsactiviteiten onmogelijk waren vanwege de coronabeperkingen, maar ook om nieuwe groepen ouderen te bereiken, een goed beeld te krijgen van wat ouderen bezighoudt en op basis van ideeën van ouderen en vanuit het netwerk van samenwerkingspartners, passend bij de doelen van Samen Ouder Worden.

Bij de activiteiten die in dit hoofdstuk genoemd worden, is Samen Ouder Worden niet altijd de (hoofd)organisator/uitvoerder, maar is het wel duidelijk dat de lokale programmamedewerker en werkgroep Samen Ouder Worden een belangrijke rol hebben gehad in het samenbrengen van partijen, initiëren of stimuleren van activiteiten en/of de uitvoering daarvan. Uit het onderzoek bleek dat de meeste respondenten hier geen duidelijk onderscheid in konden maken.

Overzicht soorten activiteiten

Grofweg kunnen we de activiteiten in de lokale pilots opdelen in een aantal grote categorieën:

- a. Activiteiten gericht op samenwerking en netwerkvorming
- b. Activiteiten gericht op informatievoorziening en praktische hulp
- c. Activiteiten gericht op beeldvorming over en behoefteonderzoek bij ouderen
- d. Activiteiten gericht op het contact met nieuwe groepen ouderen en/of werving nieuwe vrijwilligers
- e. Activiteiten gericht op individueel contact
- f. Activiteiten gericht op ontmoeting en groepsactiviteiten

Activiteiten gericht op samenwerking en netwerkvorming

De noodzakelijke samenwerking werd in de startfase bemoeilijkt doordat live-ontmoetingen niet mogelijk waren. Programmamedewerkers geven aan dat dat met name tot gevolg had dat contacten met onbekende partijen lastig tot stand kwamen. In veel gevallen is daarom eerst ingezet op het intensiveren van bestaande contacten door middel van online-overleggen. Met deze partners werd een stuur- en/of werkgroep opgezet om het lokale proces van Samen Ouder Worden verder vorm te geven.

Later in het proces zijn ook nieuwe partners betrokken met bijvoorbeeld specifiek expertise (woningcorporaties, sportbureaus, culturele instellingen, scholen of migrantenorganisaties) en zijn de activiteiten vanuit Samen Ouder Worden aangehaakt bij andere al bestaande netwerken of lopende gemeentelijke programma's zoals Community tegen Eenzaamheid, Ouder & Wijzer, Positieve Gezondheid, Vitale Coalitie.

Een mooi voorbeeld van hoe Samen Ouder Worden een extra impuls heeft gegeven aan bestaande samenwerking vinden we in Utrecht:

Netwerk Informele Zorg (Utrecht)

In Utrecht zijn honderden kleine vrijwilligersinitiatieven', zegt programmamedewerker Julia Muller, 'maar hoe geef je die stem in de stad?' Die vraag speelde jaren geleden al en vormde mede de aanleiding tot het ontstaan van het NIZU, het Netwerk Informele Zorg Utrecht. De bestaande infrastructuur voor de samenwerking tussen de informele zorg en de rest van het zorgveld was er echter niet specifiek over ouderen. Dat perspectief krijgt dankzij Samen Ouder Worden tegenwoordig extra aandacht. Als voorbeeld van een recente ontwikkeling die goed uitpakt voor de informele zorg in het algemeen en inzet door en voor ouderen in het bijzonder, noemt Muller de komst van de ambassadeurs van de informele zorg. 'Dat zijn beroepskrachten met veel kennis van de mogelijkheden van vrijwillige inzet. In hun dagelijkse werk promoten ze de informele zorg als het ware. Ze sluiten aan bij casuïstiekbesprekingen van huisartsen en wijkteams. Dat leidt tot meer informele ondersteuning door en voor ouderen. Door de inzet van het NIZU en Samen Ouder Worden, krijgt de informele zorg steeds meer stem in de stad. 'We krijgen een steeds serieuzere plek', zegt Muller. 'Steeds meer partijen benaderen ons. Ze zien de meerwaarde van vrijwillige inzet en willen meer vrijwilligers inzetten en meer kennis over alle mogelijkheden.'

(bron: www.vrijwilligerswerk.nl)

In Ommen werd vanuit Samen Ouder Worden zelf de aansluiting gezocht bij een traject dat door huisartsen gestart was:

Welzijn op Recept en online sociale kaart (Ommen)

Huisartsen in Ommen zagen steeds dezelfde patiënten terug tijdens het spreekuur, met psychosociale klachten, zonder een somatische oorzaak. De huisartsen hadden dat knelpunt al voor de start van Samen Ouder Worden aangekaart en ze waren ook met een verbetertraject begonnen voor het versterken van de samenwerking op wijkniveau. Binnen dat project bestonden al werkgroepen voor de thema's eenzaamheid en dementie en er was een kernteam. Voor programmamedewerker Veneman waren dat mooie aangrijpingspunten, ze sloot zich aan bij het kernteam, werd lid van de werkgroep dementie en mantelzorg én voorzitter van de werkgroep sociale eenzaamheid. De betere

samenwerking moet ertoe leiden dat de huisartsen en andere eerstelijns zorgverleners hun patiënten met psychosociale klachten eenvoudiger naar het informele veld kunnen doorverwijzen. De ouderen in Ommen worden dus sneller en beter geholpen.

Aan die infrastructuur bouwt Venemans werkgroep op twee concrete sporen mee: met een online sociale kaart en via WelzijnopRecept.nl. Over het eerste spoor, het bouwen van de online sociale kaart, vertelt Veneman: 'Het toeval wilde dat het platform Vitaal Ommen voor de inwoners een vergelijkbare dienst aan het bouwen was. Dat moest een compleet en actueel overzicht worden het regionale vitaliteitsaanbod.' De partners achter dit platform zijn niet de minsten, met onder andere een aantal zorgverzekeraars, de gemeenten in het Vechtdal en de regionale GGD. Zij vormen samen het overkoepelende Vitaal Vechtdal en vatten het begrip vitaliteit breed op: sport, bewegen, welzijn, financiën, vervoer en een gezonde leefstijl. Hier betaalt het elkaar kennen zich uit, want de werkgroepen van Veneman konden direct in de ontwikkelfase van de sociale kaart meedenken. De lokale instanties, verenigingen en initiatieven zijn nu makkelijk vindbaar voor de inwoners, het formele én informele veld. Bovendien wordt een deel van de site specifiek voor professionals ingericht.

Het doorverwijzen gebeurt als alles volgens planning verloopt vanaf begin 2022 volgens de methodiek van Welzijn op Recept: huisartsen en andere eerstelijnszorgverleners verwijzen hun patiënten met psychosociale problemen dan door naar een welzijnscoach. Ook voor het aanzwengelen van deze ontwikkeling was de timing van Samen Ouder Worden perfect, aangezien de gemeente daarin een belangrijke financier is en de contacten vanaf dag één goed zijn. De gemeente heeft dit jaar de transformatieagenda tot 2024 vastgesteld, en Welzijn op Recept sluit heel mooi aan bij de opgaves die daarin staan.'

(bron: www.vrijwilligerswerk.nl)

En in Tiel werken verschillende organisaties samen aan een dementievriendelijke gemeente met speciale aandacht voor het bespreekbaar maken van dementie bij migrantenouderen:

Migrantenouderen met dementie

Het dementievriendelijke netwerk in Tiel bestond in aanvang alleen uit witte mensen, terwijl dementie drie tot vier keer vaker voorkomt bij mensen met een migratieachtergrond. De vraag voor programmamedewerkers Gülay Batman en Lieke Bos was dus hoe de ondersteuning voor deze mensen en hun mantelzorgers versterkt kon worden. 'We ontmoetten vanaf het begin een grote welwillendheid', benadrukt Bos direct: 'Aan beide zijden werd de kloof gevoeld en de urgentie om een brug te slaan.' De ene zijde bestaat uit mensen met een migratieachtergrond, zoals de Turkse, Marokkaanse en Molukse gemeenschap, de andere uit de gemeente en professionals en vrijwilligers in zorg en welzijn. In Turkse, Marokkaanse, Molukse, Chinese en Surinaamse gemeenschappen rust nogal eens een taboe op het bespreekbaar maken van dementie. Wat is er nodig om hierover met elkaar in gesprek te komen? Hoe zorgen we ervoor dat de ondersteuning (vanuit de formele en informele zijde) migrantenouderen en hun naasten beter bereikt en aansluit bij hun wensen en behoeften?

Een belangrijk middel om het vergezicht van een passend ondersteuningsaanbod voor iedereen dichterbij te brengen, is de training van vrijwillige sleutelfiguren met een migratieachtergrond. Gülay: 'Deze vrijwilligers kunnen straks het gesprek over dit gevoelige onderwerp open en neutraal voeren. Ze kunnen behoeften

ophalen en informatie verstrekken over het ondersteuningsaanbod.’ Het streven is om straks per gemeenschap twee of drie sleutelfiguren getraind te hebben. ‘Deze vrijwilligers worden de brug die zo nodig is’, stelt Bos. Ze kunnen de toenadering vanaf de beide zijden versnellen. ‘Want zij kunnen ook input leveren aan de kant van de professionals. Bijvoorbeeld over benodigde aanpassingen in het aanbod, of om de handelingsverlegenheid te verminderen door te vertellen over verschillen in ziektebeleving.’

(bron: Focusgesprek SOW Tiel en www.nov.nl)

Activiteiten gericht op informatievoorziening en praktische hulp

In de beginfase van het project zijn op veel plaatsen coronahulpteams ontstaan. In aanvulling of als vervolg daarop zien we lokaal veel van dit type activiteiten die gericht zijn op het makkelijk vindbaar maken van informatie of ondersteuning bij praktische zaken in en om het huis. We kennen onder namen als burenhulpdienst, websites en informatiepunten, ontmoetingsgids, boodschappenkoeriers, beeldbelbrigade ter ondersteuning van ouderen om ze te leren beeldbellen met zorgverleners en cultuursensitieve digicoaches die migrantenouderen ondersteunen bij hun digitale uitdagingen.

Een bijzonder voorbeeld beschrijven we hier:

Het Opruimgezelschap (Barendrecht)

Samen met Woonstichting Patrimonium en Samen Ouder Worden werkt Present aan ‘Het Opruimgezelschap’. Dit is een project waarin vrijwilligers ouderen helpen om hun bezittingen te ordenen en te verminderen. Twee vrijwilligers gaan in zes bijeenkomsten bewoners van een woning van Patrimonium helpen bij het opruimen van hun volle zolder of schuur. Na afloop kunnen de ouderen prettiger en veiliger wonen. De nadruk ligt op het begeleiden van de bewoner, zodat het loslaatproces veilig, respectvol en prettig verloopt. Dat vraagt om een zorgvuldige aanpak. Daarom krijgen de vrijwilligers vooraf een training van een professionele organizer.

(bron: <https://stichtingpresent.nl/barendrecht>)

Activiteiten gericht op beeldvorming over en behoefteonderzoek bij ouderen

In diverse lokale pilots is er onderzoek gedaan naar ouderen en zijn hun verhalen, wensen, mogelijkheden en beperkingen in beeld gebracht; dat gebeurde op verschillende manieren. Zo zijn er individuele gesprekken gevoerd met ouderen en zijn hun levensverhalen opgehaald door middel van storytelling. Dit resulteerde in diverse publicaties, magazines en artikelen in lokale kranten, documentaires en video’s. In hoofdstuk 3 staan er al enkele genoemd. Hieronder lichten we er nog drie uit:

Publicatie SAMEN OUDER WORDEN; levens van Cennet, Salima, Jamal, oom S en Ans (Amersfoort)

Wie de geschiedenis van zijn ouders en/of anderen in zijn omgeving kent, begrijpt niet alleen hen, maar ook zichzelf beter. Vaak komt het niet tot gesprekken over die geschiedenis en verdwijnen de levensverhalen wanneer deze personen overlijden. Dat is heel jammer want we kunnen zoveel van elkaar leren en we begrijpen de mensen beter wanneer we luisteren naar elkaars verhalen. Binnen het Programma Samen Ouder Worden hebben Stichting Vier het Leven, het

Netwerk van Organisaties van Oudere Migranten (NOOM) en Indebuurt033 een projectplan gemaakt om levensverhalen op te halen van inwoners van Amersfoort en omstreken met verschillende achtergronden. Het ROC Midden Nederland afdeling Media en Design sloot zich aan bij het project. Leerlingen hebben gesprekken gevoerd met hun grootouders of andere dierbare ouderen in hun leven en zijn vanuit deze gesprekken kunstuitingen gaan maken. Dit heeft ertoe geleid dat zij over hun eigen achtergrond en identiteit zijn gaan nadenken en zich hebben verdiept in het leven van hun grootouders. Naast de verhalen hebben de kunstuitingen een plek gekregen in de publicatie SAMEN OUDER WORDEN; levens van Cennet, Salima, Jamal, oom S en Ans. Ieder verhaal in SAMEN OUDER WORDEN is anders, maar wat ons allen bindt, is dat we hier allemaal samenleven ongeacht onze achtergrond, geloof of cultuur. Allemaal willen we hier ouder worden in een omgeving waarin we ons prettig voelen.

(bron: <https://netwerknoom.nl/samen-ouder-woorden/>)

Mensen maken Assen (Assen)

Veel vrijwilligersorganisaties in Assen ervaren moeite met het vinden van vrijwilligers. Vrijwilligerswerk geeft saamhorigheid, vriendschap en zingeving. Door juist ook die aspecten te belichten wil Samen Ouder Worden in Assen meer ouderen bekend maken met vrijwilligerswerk. Dat doen we onder andere door elke twee weken in de lokale krant een mooi portret te laten zien van een oudere vrijwilliger die zich inzet voor de mensen in hun stad. Gelijktijdig stimuleren we de betrokken vrijwilligersorganisatie om hun actuele vacature(s) bij de vrijwilligerscentrale te plaatsen, om belangstellende lezers makkelijk in contact te brengen.

Vanaf april 2021 volgde een nieuwe verhalenreeks onder de noemer Samen Ouder Worden. Hoe bouw je een sociaal pensioen op? Vitaal, zinrijk én samen oud worden gaat doorgaans niet vanzelf. Hoe word je op plezierige wijze oud? En hoe blijf je betrokken bij de maatschappij? In de serie 'Samen ouder worden' vertellen mensen over manieren en initiatieven van jong en oud om het leven op latere leeftijd zo aangenaam mogelijk te maken.

(bron: www.nov.nl/samenouderwoorden)

Zilveren Helden (Gouda)

In een online magazine zijn verhalen opgetekend over 'zilveren helden' – oudere Gouwenaars die gezien mogen worden vanwege hun levenservaring en opgedane wijsheid. De bedoeling is dat de verhalen andere ouderen inspireren om hulp te vragen als ze er zelf even niet uitkomen of om zichzelf in te zetten voor andere ouderen. In de verhalen gaat het over verbondenheid, integratie/mee kunnen doen, waardering en van betekenis zijn, zorg en liefde ervaren van naasten en sociale steun.

Inmiddels is er ook een tweede editie verschenen die speciaal inzoomt hoe ouderen zich op woongebied bewust voorbereiden op het ouder worden.

Elke editie bevat ook praktische informatie over hulp- en ontmoetingsmogelijkheden en contactgegevens van belangrijke organisaties.

(bron: <https://zilverenhelden.nl>)

Activiteiten gericht op het contact met nieuwe groepen ouderen en/of werving nieuwe vrijwilligers

Veel organisaties kennen een min of meer vaste groep bezoekers of deelnemers. Andere ouderen weten de weg naar de activiteiten niet te vinden of vinden het moeilijk om alleen ergens binnen te stappen. Daarnaast is er ook een groep ouderen die geen weet heeft van wat er mogelijk is en wat ze zelf nog zouden kunnen doen. Binnen Samen Ouder Worden zijn verschillende activiteiten uitgevoerd die te maken hebben met het activeren van ouderen of het bereiken van ouderen die niet in beeld zijn. We beschrijven hier drie bijzondere aanpakken, waarvan er een specifiek gericht is op het betrekken van migrantenouderen.

Talentedkaravaan (Rotterdam)

'Ouderen moeten zelf beseffen wat ze te bieden hebben qua kennis en vaardigheden', zegt programmamedewerker Johanna Hoving. Maar daar schort het nog wel eens aan, merkten de programmamedewerkers in eerdere projecten. Dat de gemeente een Talentedkaravaan initieerde, was dan ook een kolfje naar hun hand. Deze weken rijdt er een grote gele Amerikaanse bus dwars door Rotterdam, die steeds een hele dag parkeert op een van de vijf vooraf geselecteerde plekken.

In Delfshaven kwamen er tafeltjes, stoelen en een XXL dambord tevoorschijn en in no time was er een uitnodigend terras. Oudere buurtgenoten konden bij Van Bruggen en Hoving en de samenwerkingspartners uit de wijk aanschuiven voor een talentscan. Hoving: 'We maken gebruik van kaartjes met kleuren en talenten erop en de oudere kiest het meest aansprekende eruit. In de toekomst willen we ook gaan werken met een minder talige variant, zodat ouderen die minder taalvaardig zijn ook mee kunnen doen.'

Zelfs als iemand ervan overtuigd is dat hij geen talent heeft, wordt duidelijk waar de oudere blij van wordt en wat hij of zij te bieden heeft. Zoals de 84-jarige man die Van Bruggen sprak. 'We raakten al snel in een goed en diepgaand gesprek. Ik zag dat zijn ogen gingen glimmen. Inmiddels is hij gekoppeld aan Motto, een project waarbij vrijwilligers thuiswonende ouderen bezoeken en een luisterend oor bieden. Daar is hij nu actief als gespreksvrijwilliger.'

Roze theekan – methode (Alkmaar)

In de wijk Daalmeer in Alkmaar kennen veel ouderen de 'roze theekan-mevrouw'. Daphne Broere van Samen Ouder Worden gelooft erin dat een gesprek starten en oplossingen vinden niet ingewikkeld hoeft te zijn. Met een roze theekan, een luisterend oor en een dosis aanpak brengt zij connectie in de wijk.

De Roze Theekan methodiek is een outreachende werkwijze met veel kenmerken uit het straathoekwerk. Ouderen werden op straat (bijvoorbeeld in het winkelcentrum of bij de apotheek) aangesproken om het gesprek aan te gaan over hoe het is om ouder te worden in de wijk. De programmamedewerker liet zich op basis van oprechte belangstelling meevoeren in de natuurlijke loop van het gesprek, én zette instrumenten in om de gesprekken af te bakenen. Het belangrijkste instrument dat zij daarvoor inzette was de zogenaamde Hand-methode. Met de Hand-methode omlijn je iemands hand op een stuk papier, waarbij iedere vinger staat voor een vraag of thema. Tijdens of na afloop van ieder gesprek stelde de programmamedewerker de vraag 'kent u iemand die ik ook moet spreken'. Op basis daarvan legde zij contact met weer andere ouderen in de wijk -die vaak erg alleen waren-, met de uitnodiging om met elkaar in

gesprek te gaan. Zo ontstonden er betekenisvolle ontmoetingen, waarin ouderen veel vertelden over hun leven, wensen en zorgen. In de gesprekken bleek eenzaamheid een belangrijk thema. Samen met de ouderen die zij sprak onderzocht de programmamedewerker wat mensen eraan probeerden te doen, wat ze konden doen voor een ander en of er obstakels waren die mensen tegen hielden om te doen wat ze eigenlijk wilden. Indien mogelijk hielp de programmamedewerker vervolgens om obstakels te overwinnen, bijvoorbeeld door een eerste keer mee te gaan naar een activiteit. Ook probeerde ze ouderen met een meer complexe vraag te koppelen aan de hulpverlening. Haar aanpak leidde tot ouderen die weer in contact kwamen in hun omgeving, waar praktische drempels werden weggenomen en ook meer zingeving gingen ervaren door contact of vrijwillige inzet.

(bron: www.vrijwilligerswerk.nl)

Present met ervaring (Den Haag)

Er is in de Caribische doelgroep een groot gat tussen senioren en jongeren. Veel jongeren en ouderen zijn vereenzaamd. Voor ons was dit nu een momentum: hoe kunnen wij de twee belevingswerelden aan elkaar koppelen en mensen laten inzien: wij hebben elkaar nodig. Zo ontstond o.a. Present met Ervaring.

Het maakt bij ons niet uit hoe oud je bent, zet je ervaring in. Hoe ouder, hoe meer ervaring. De doelgroep Caribische ouderen is gekozen, omdat er in die doelgroep mensen zijn met ervaring met klussen. In het project hebben we jongeren aan ouderen gekoppeld. Zij doen klusjes voor elkaar. Binnen de flexgroep van klussers zitten mensen van verschillende generaties. Zij brengen aan elkaar ervaring over, bijv. van hoe je een muur kunt schilderen.

Jongeren proberen we te enthousiasmeren door ze te vertellen hoe belangrijk vrijwilligerswerk op je cv is. Het laat je mindset zien. Deuren gaan open voor mensen die vrijwilligerswerk op hun cv zetten.

Wij hebben tot 1 januari 2023 nog fondsen die ons financieren. We hopen dat de coördinatie voldoende is opgetuigd. Als je vanuit overheidswege de maatschappelijke diensttijd zou uitrollen voor senioren zou dat voor een enorme borging zorgen landelijk. Voordat je de Caribische doelgroep bereikt en bereid hebt om klussen te doen zijn er ontzettend veel gesprekken nodig.

(bron: Focusgesprek SOW Den Haag)

Activiteiten gericht op individueel contact

In de beginfase van het project werden veel geplande groepsactiviteiten geannuleerd en werden allerlei creatieve manieren gevonden om toch met ouderen in contact te komen en te blijven. Soms zijn de individuele activiteiten ook noodzakelijke opstapjes om vertrouwen op te bouwen voordat iemand toe is aan een groepsactiviteit. Bekende voorbeelden zijn maatjesprojecten zoals fietsmaatjes en kookmaatjes. Andere voorbeelden:

Belcirkels (Dronten)

Project BelCirkels is een initiatief van enkele deelnemers aan de Coalitie ZamenEen. Doel is om inwoners van Dronten van alle leeftijden die daar behoefte aan hebben met elkaar in contact te brengen via een telefooncirkel of een contactcirkel. Het project is ondergebracht bij Stichting MeerSamen, de ondersteunende organisatie voor de aangesloten burgerinitiatieven. Project

BelCirkels wordt uitgevoerd door Humanitas Ontmoeting Dronten, Rode Kruis Dronten en Seniorennetwerk 'De Bijenkorf', met KBO Dronten en PCOB Dronten en landelijke ondersteuning vanuit het Project 'Samen Ouder Worden'. Er zijn twee typen belcirkels: a. een telefoencirkel van 5 tot 8 mensen (het liefst uit eenzelfde wijk of dorp) die elkaar elke dag even bellen om te horen of het goed gaat of dat er een probleem is; b. een contactcirkel van 5 tot 8 personen (het liefst uit eenzelfde wijk of dorp), die elkaar wekelijks bellen om bij te praten en voor elkaar een luisterend oor te zijn. De deelnemers in de belcirkel zijn er voor elkaar en geven iets om naar uit te kijken. Iedereen is gelijkwaardig en maakt het contact waardevol.

(bron: <https://zamen-een.meersamen.nu>)

Belwel

Belwel is gericht op het bereiken van Caraïbische ouderen en het creëren van verbinding in de Caraïbische gemeenschap. 'Wela' staat voor opa/oma. Het is een project dat begint met het jongeren in contact brengen met ouderen. Eerst via de telefoon: een veilige omgeving met wat afstand om zo vertrouwen tussen de mensen te laten ontstaan. In de vervolcontacten worden in gesprekken belevenissen uitgewisseld. Op den duur kunnen de jongeren ouderen leiden naar andere activiteiten. We zouden dit project ook graag in andere gemeenten uitrollen.

(bron: Focusgesprek SOW Den Haag)

Activiteiten gericht op ontmoeting en groepsactiviteiten

Toen de beperkende maatregelen opgeheven waren, konden bestaande groepsactiviteiten worden hervat of nieuwe worden gestart. Veel ouderen (en vrijwilligers) genieten van de gezelligheid van een groep en het contact met anderen. Naast de bekendere laagdrempelige activiteiten voor ouderen (variëaties op de koffieochtenden), zien we ook intergenerationele ontmoetingen waarbij ouderen en kinderen/jongeren elkaar spreken, tuinieren (buurtmoestuin) en beweegactiviteiten.

Ook hier lichten we er weer een aantal uit:

Koffie & De Krant (Barendrecht)

Iedere dinsdagmorgen ontmoeten ouderen elkaar in Bibliotheek 't Plein aan het Middeldijkerplein. Vanaf 10 uur is 't Plein open voor iedereen van 55 jaar en ouder die een (gratis) kopje koffie wil drinken en met anderen wil bijpraten over de krant of het leven. Soms is er een gast die iets vertelt over zijn of haar bijzondere hobby of werkring. Een ontspannen uurtje met leeftijdgenoten uit Carnisselande.

Ontmoeting jong en oud (Middelburg)

Welzijn Middelburg ontwikkelde samen met Samen Ouder Worden een toolkit voor ontmoetingen tussen jong en oud. Met deze toolkit kun je op een speelse wijze ontmoetingen tussen oud en jong faciliteren. Welzijn Middelburg organiseert regelmatig ontmoetingen tussen jong en oud op het ontmoetingsplein in de bibliotheek. Onder het genot van thee en koekjes gaan ouderen en jongeren met elkaar in gesprek aan de hand van de kaartjes uit de toolkit. Zowel de ouderen als de jongeren geven aan het interessant te vinden om met iemand van een andere generatie te praten, ze ontdekken overeenkomsten en verschillen. Door de vragen op de kaartjes gaan de gesprekken snel de diepte in en zo bouw je in korte tijd

vertrouwen op met iemand die je nauwelijks kende. Jongeren zijn vaak verrast door wat ouderen nog graag willen of interessant vinden. Ouderen verbazen zich over de wereld van jongeren en het valt hen op hoe geëngageerd ze vaak zijn. Zo krijgen generaties een ander beeld en meer waardering voor elkaar.

Thuis kamers (Het Hogeland)

De gemeente Het Hogeland is een uitgestrekt gebied met het bekende Pieterburen en het mooiste dorp van 2020: Winsum. In totaal telt de gemeente ruim honderd kernen en buurtschappen, met namen als Doodstil, Kleine Huisjes en Schapehals. 'Je ziet in dit gebied de effecten van het langer thuis wonen dubbelop', zegt programmamedewerker Aline Vos. Ze is in dienst bij MantelzorgNL, en voor een deel van haar tijd actief voor het programma Samen Ouder Worden. 'De voorzieningen in de dorpen nemen al jaren af. Dat maakt in de eigen omgeving blijven wonen er niet makkelijker op.' 'Veel mensen hebben bovendien een klein netwerk', vult Jan Bernard Oostwoud aan. Hij werkt als coördinator informele zorg bij de lokale welzijnsinstelling en helpt inwoners bij het starten en runnen van een Thuis kamer. Dat is een fysieke plek waar mensen zich vertrouwd en thuis voelen. Iemand die zo'n plek bezoekt, noemen we een 'meedoener'. We hebben het hier dus niet over 'vrijwilliger' of 'deelnemer'. De Thuis kamers bieden aandacht, verpakt in koffie, thee en een koekje.' Het bewuste gebruik van de term meedoener is niet uit de lucht komen vallen. Het is gekoppeld aan het begrip betekenis, en gebaseerd op het gedachtegoed van Joris Slaets over het positieve welbevinden en dat van Machteld Huber over positieve gezondheid. Ook stoelt het op het werk van Emily Esfahani Smith, die zegt dat niet geluk, maar betekenis het leven de moeite waard maakt. 'Dat wil zeggen', zegt Vos, 'dat we daar naar op zoek gaan: Wat wil iemand nog leren? Wat kan hij betekenen voor een ander?'

De vragen over betekenis zijn niet voor iedereen even makkelijk te beantwoorden, weet Oostwoud uit ervaring. 'Door de pensionering vallen veel rollen weg. Tegelijkertijd is het waardevol om actief te blijven, zeker voor het gevoel van betekenisvol zijn.' De begeleiding die Oostwoud biedt aan initiatiefnemers van Thuis kamers zit hem dan ook deels in het aanreiken van handvatten om dat betekenisvolle gesprek te voeren met mensen. Zo ontwikkelde het tweetal samen met onder meer enkele initiatiefnemers van het eerste uur een set inspiratiekaarten voor de Thuis kamers. Er is een variant voor professionals en eentje voor initiatiefnemers. Ze helpen bijvoorbeeld om werkelijk aan te sluiten bij de ander, legt Vos uit. 'Hoe zorg je voor een veilige sfeer, hoe heet je iemand welkom? En de eerste vraag om erachter te komen waarop iemand misschien actief wil zijn, is altijd: waar beleef je plezier aan?'

Iemand die voorheen genoot van het koken voor haar grote gezin, kan in een Thuis kamer de andere meedoeners verwennen met lekker eten. Iemand die tijdens zijn werkzame leven nooit toekwam aan een spelletje, kan nu eindelijk leren schaken. Diezelfde man kan de volgende dag helpen bij het tuinonderhoud. Oostwoud: 'Dát is vraaggerichte vrijwillige inzet. Daarmee omzeilen we de ongelijkheid van het traditionele vrijwilligerswerk met strikt gescheiden hulpvragers en hulpbieders.' Want we hebben allemaal iets te bieden en te wensen, wil hij maar zeggen.

(bron: www.vrijwilligerswerk.nl)

Wat merken oudere zelf van al deze activiteiten?

De meeste ouderen zullen het programma Samen Ouder Worden als zodanig niet (her)kennen, maar worden wel bereikt met de vele activiteiten.

Ouderen worden actief benaderd in het kader van activiteiten en geven aan het fijn te vinden dat ze hun verhaal konden doen en gehoord werden. Ze voelen zich gewaardeerd en ervaren meer aandacht voor hun situatie.

Ouderen die geportretteerd zijn, krijgen/kregen veel positieve aansprak hierover en stimuleren andere ouderen om zich vrijwillig in te zetten of in te zien hoe zij zelf van waarde (kunnen) zijn.

39

Ook ontmoeten ze elkaar tijdens een van de vele activiteiten en ontstaan er zinvolle en leuke nieuwe contacten. Ook worden ze tijdens deze activiteiten uitgedaagd om zelf mee vorm te geven aan de inhoud.

De verbeterde lokale samenwerking zorgt ervoor dat het activiteitenaanbod makkelijker vindbaar is en er is veel publicitaire aandacht, waardoor ouderen sneller op iets geattendeerd worden. In sommige gemeenten zijn contactfunctionarissen of welzijnscoaches aangesteld waar ouderen makkelijk mee in contact kunnen komen.

Actieve betrokkenheid van ouderen

Naast dat in veel lokale pilots de verhalen van ouderen opgehaald zijn en zij op die manier kennis over kracht en kwetsbaarheid, kansen en beperkingen van ouderen hebben ingebracht, zijn ouderen ook op allerlei andere manieren vrijwillig actief in de activiteiten in het kader van Samen Ouder Worden.

Ze praten mee in werkgroepen waarin nagedacht wordt over beleid en uitvoering, ze gaan zelf in gesprek met andere ouderen en zijn als uitvoerend vrijwilliger actief met o.a. belangenbehartiging, lesgeven, maaltijden bereiden, klushulp, informatievoorziening, vervoer, bestuurstaken, organisatorisch werk, gespreksleiding, e.d.

Op de vraag hoe we zorgen dat activiteiten (blijven) aansluiten op wat ouderen willen, is het antwoord eensluidend: blijven luisteren! Oor en oog blijven houden voor een veranderende wereld, veranderende doelgroep en veranderende vragen en wensen. Niet klakkeloos kopiëren wat ergens anders werkt, maar op basis van het gesprek met ouderen en vrijwilligers samen keuzes maken.

Reflectie

Gedurende de looptijd van Samen Ouder Worden zijn er in de lokale pilots onnoemelijk veel activiteiten ontplooid, van hele eenvoudige acties tot complexe, innovatieve projecten. Ongeveer de helft van de samenwerkingspartners is van mening dat er echt nieuwe activiteiten zijn ontwikkeld tijdens de afgelopen projectperiode; met deze activiteiten worden beperkt nieuwe doelgroepen bereikt. Wel zijn ze aantrekkelijk voor nieuwe vrijwilligers.

De rol van Samen Ouder Worden daarin is heel verschillend, maar uit het onderzoek blijkt dat de verschillende samenwerkingspartners het programma Samen Ouder Worden als een enorme katalysator hebben gezien in de ontwikkeling van activiteiten die passen bij de wensen en behoeften van ouderen en hen voldoende ontplooiingsruimte bieden.

De programmamedewerkers waren in de lokale pilots in staat om organisatiebelangen en concurrentiegevoelens te omzeilen en konden daardoor partijen bij elkaar brengen om kennis te delen en te komen tot een gedeelde visie en gezamenlijke agenda. Ook konden zij zonder eigenbelang schakelen met de gemeente.

Verder wordt genoemd dat de programmamedewerkers en het landelijk team van Samen Ouder Worden door hun kennis de agendering en innovatie op een aantal vraagstukken flink aangejaagd hebben.

‘De beweging is lokaal in gang gezet en wordt landelijk verder verspreid’

Hoe worden de resultaten van Samen Ouder Worden verduurzaamd?

Om meer te weten over het verloop en de uitkomsten van het programma vroegen we vier programmamedewerkers, aangesloten bij Stichting Present, Stichting Vier het Leven en Humanitas, om ons mee te nemen in de voortgang. Wat is de verdienste van het programma in Assen, Barendrecht, Amersfoort en Oudesluis? In het laatste deel van een reeks van drie artikelen, vertellen de programmamakers over het verduurzamen van de opbrengsten en wat zij verder gaan doen met hun ervaringen.

Een belangrijk aandachtspunt in het programma Samen Ouder Worden was om tijdig na te denken over de manier waarop de bereikte resultaten voort te zetten. Zo is men door het programma op veel plekken anders gaan kijken naar ouderen; ouderen zijn de oplossing en niet het probleem. Er zijn lokale samenwerkingen ontstaan tussen gemeenten en partners. En het is gelukt om ouderen en senioren, via wervingsactiviteiten, te betrekken bij vrijwilligerswerk.

Lokale voortgang

In Amersfoort werd het traject succesvol afgesloten. Programmamedewerker Esther Eggenkamp: ‘De Burenhulpdienst loopt goed. De coördinatie is in handen van twee oudere vrijwilligers. Buurtnetwerker Hilde is nu hun aanspreekpunt. Zij werkt voor de welzijnsorganisatie In de buurt 033. Er zijn mooie hulpvragen en trouwe vrijwilligers. Verder heeft NOOM, een netwerk van organisaties van oudere migranten, het project Dialoogtafels overgenomen. Via mijn eigen organisatie Vier het Leven blijf ik in Amersfoort wel betrokken als samenwerkingspartner.’

Ook in Oudesluis heeft Irene de Ruijter aan het begin van het jaar haar taken overgedragen. ‘Ik heb er vertrouwen in dat de Buurtkamer zo kan doorgaan. Ik zie dat in de werkgroep iedereen automatisch dingen oppakt: het programma, contact met de beheerder en dat soort dingen. Er zijn ook weinig middelen nodig. De mensen betalen zelf hun koffie. De enige kosten zijn voor de huur en soms een attentie voor een spreker. Als er een activiteit is dan regelen de mensen zelf alles. Zo hadden we met Kerst een brunch met heel veel eten. Ik ben nu ook ‘gewoon’ vrijwilliger en daardoor is mijn rol nu gelijkwaardiger aan de groep.’

Petra Teunissen: ‘Als Present blijven we actief in Barendrecht en nemen we alles mee wat we in het programma Samen Ouder Worden hebben geleerd en gedaan. De gemeente heeft aan vier projecten subsidie gegeven: de voorleeslunches, een vrijwilligersmarkt (jaarlijks evenement), de doorstart van het Opruimgezelschap en voor de werkgroep dementie die theater organiseert over dementie. Deze projecten worden door de verschillende lokale partners uitgevoerd. Dat gebeurt eendrachtig. We gunnen het elkaar en doen het samen. Het opruimgezelschap is een nieuwe vorm van vrijwillige inzet welke, in samenwerking met de woningbouwcorporatie, als onderdeel van Samen Ouder Worden is ontstaan. Present gaat als organisatie verder met deze nieuwe activiteit: het opruimgezelschap. Het landelijk team van Samen Ouder Worden sluit hier op aan door de coördinatoren en vrijwilligers van Present toe te rusten op levensvragen.

Monique Bodegom blijft in Assen werken aan de samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties om lokaal beter in te spelen op de aanwezige vrijwillige energie. ‘De vrijwilligerscentrale Assen lanceerde onlangs hun vernieuwde website. Hier kunnen hulpvragers en aanbieders elkaar al beter vinden. Nog mooier is het als (vrijwilligers)organisaties ook vertrekkende vrijwilligers wijzen op hun mogelijkheden bij andere organisaties. Een zeer betrokken vrijwilliger bij Vier het Leven gaf aan moeite te krijgen met rijden in het donker en te willen stoppen als gastvrouw. Wij hebben haar met succes kunnen wijzen op een leuke passende vacature bij een andere vrijwilligersorganisatie. Maar het initiatief kan ook vanuit de vrijwilliger komen: je bent met veel plezier penningmeester bij de scouting en hoort dat de voetbalclub zit te springen om iemand met verstand van boekhouden. Wat houd je tegen om je dan ook daar in te zetten?!’

Verdienste Samen Ouder Worden

De meerwaarde van de rol van een programmamedewerker blijkt, voor een belangrijk deel, het succes van Samen Ouder Worden. Het inzetten van een persoon in een onafhankelijke en proces-begeleidende positie, die partijen bij elkaar brengt, en het proces aanjaagt, helpt om zaken in een stroomversnelling te brengen en mensen door een andere bril naar ouderen laat kijken. Daarnaast leveren de programmamedewerkers veelal een unieke eigen bijdrage.

Monique heeft, mede door haar interviewreeks, meer de aandacht gericht op de grote groep thuiswonende ouderen. ‘In veel overleggen ging het over ouderen die afhankelijk zijn en in een zorginstelling wonen en niet over de zelfstandig thuiswonende oudere. Ik voelde me geroepen om op te komen voor deze veel grotere groep. Binnen Vier het Leven vormen 80-plussers 85% van onze deelnemers. Deze groep woont nog zelfstandig en is soms nog eenzamer dan de afhankelijke ouderen, want zij hebben in een zorginstelling altijd mensen om zich heen. Ik ben er steeds gebrand op geweest om juist die groep voor het voetlicht te brengen. Als we het over ouderen hebben, bedoelen we dan ook die hele grote groep zelfstandig wonende ouderen? Neem alleen al de Ouderenweek. Al drie edities lang was er alleen maar een programma in zorginstellingen. Nu is dat veel breder getrokken.’

In Oudesluis is Irene tevreden over het resultaat. ‘De missie is geslaagd. Nu zijn ze actief binnen de gemeenschap. Ik had dit zelf als dorpsbewoner niet voor elkaar gekregen. In de rol van programmamedewerker kon ik me makkelijker bewegen tussen de andere dorpsbewoners. Het dorp werd door mij als programmamedewerker aangezet om na te denken over ouder worden in Oudesluis waardoor ik de behoeften boven tafel kreeg. Als ik dat als dorpsbewoner had gevraagd dan was dat gek geweest. Het ging natuurlijk ook makkelijker doordat Samen Ouder Worden en Humanitas achter mij stonden.’

In Amersfoort heeft Samen Ouder Worden een groot netwerk opgeleverd, waar ook Vier het Leven baat bij heeft. ‘Mijn rol was verbindend, maar ook onderzoekend. Ik bracht partijen bij elkaar en wist hen te activeren om mooie projecten met elkaar te ontwikkelen. Ik heb de vaart erin gebracht. Iedereen heeft het druk en ik had de mogelijkheid om hier aandacht aan te besteden. Dat werd door de partners vaak wel teruggegeven: ‘Wat fijn dat jij dit doet want daardoor kwam het voor elkaar.’ Ik had ook tijd voor onderzoek. Zo heb ik andere burenhulpdiensten bezocht en die kennis weer overgebracht naar de praktijk. Ook heb ik met de Dialoogtafels in Utrecht contact gelegd. Dat de gemeente nu gaat meewerken aan de Dialoogtafels en het gesprek aangaat met verschillende groepen ouderen leidt mogelijk tot de nodige veranderingen.’

In Barendrecht is Petra blij dat ze de 10 andere vrijwilligersorganisaties, die deelnemen aan Samen Ouder Worden, beter heeft leren kennen. ‘Dit zijn ook de organisaties waar we vanaf het begin contact mee hebben gezocht. Zij waren op de hoogte van het programma dus dan hoef je ook al minder uit te leggen. Je kunt van elkaars sterke punten gebruik maken en je zit gelijk in de haarvaten van de samenleving omdat de vrijwilligersorganisaties daar al zitten. Als je ergens helemaal nieuw moet beginnen zoals het geval was bij enkele collega-programmamedewerkers, dan lijkt mij dat erg moeilijk. Dat wij gebruik konden maken van een netwerk dat we al hadden, is echt een onderdeel van het succes.

Geleerde lessen

In de afgelopen jaren werd er vanuit Samen Ouder Worden landelijke bijeenkomsten georganiseerd. Zo werden er nieuwe aanpakken besproken, best practices gedeeld en was er tijd om elkaar te leren kennen. In Barendrecht heeft Petra het idee van de interviews, zoals deze in Assen werden uitgevoerd, overgenomen. ‘Ik mocht van Monique haar format gebruiken. Daarnaast heb ik ook veel gehad aan gesprekken met andere collega-programmamedewerkers over het project Levensboeken. Samen met de bibliotheek ben ik nu bezig om een project Levensboeken aan onze ouderen aan te bieden. Net als enkele van mijn collega-programmamedewerkers ervaarde ik dat het lastig was om me te verhouden tot de lokale welzijnsorganisatie. Dat was ergens ook wel begrijpelijk, want die organisaties zetten zich al jaren uitvoerig in voor ouderen. Nu kwam daar ineens een nieuwkomer en die gaat op hetzelfde terrein aan de slag. Dat is ongemakkelijk. Om hier mee om te gaan, heb ik veel gehad aan de programmabegeleiding die mij hielp mijn weg daarin te vinden. Dat gaat nu goed.’

Monique: De interviewreeks waar ik, mede door corona, mee ben gestart, zorgde bij mijzelf voor een hernieuwd bewustzijn over waarom mensen de dingen doen die ze doen. Die vraag stel ik ook in mijn netwerk. Wees voldoende bewust van de motivatie van vrijwilligers binnen de eigen organisatie. Ik ben nu voor Vier het Leven aan het werk als fondsenwerver en zoek in gesprek met gemeenten en besturen naar overeenkomstige doelen en verwachtingen. Zo is het ook met zingeving en vrijwillige inzet.

In Amersfoort merkte Esther dat geduld werkt. ‘Blijf in gesprek en vertel duidelijk waarom jij denkt dat iets gaat werken. Ik merkte dat ik door veel in gesprek te gaan met de ouderen makkelijker de behoeften kon ophalen. Als er een taalbarrière is dan bracht een tolk uitkomst. Het bleek niet makkelijk om met de gemeente in contact te komen, dus die contacten heb ik via de welzijnsorganisatie laten lopen. Laat dat via bestaande contacten verlopen als het rechtstreeks niet lukt. In de buurt 033 nodigde dan hun contactpersoon bij de gemeente uit voor een bijeenkomst. Zo kreeg ik op een gegeven moment allemaal ‘haakjes’ waar ik mee aan de slag kon.’

Het programma Samen Ouder Worden is opgezet als een leer- en ontwikkelprogramma. Er was daardoor in de afgelopen jaren ook veel aandacht voor supervisie, intervisie, reflectie en het leren van elkaar. Irene heeft tijdens landelijke werkdagen haar eigen ervaringen gedeeld met collega-programmamedewerkers. ‘In provincie Groningen zijn ook Buurtkamers, die heten daar Thuis kamers. Ik heb daar tijdens deze bijeenkomsten veel over gehoord. Dat werkte enorm inspirerend. Ik ben nu bezig met het opstellen van een handleiding voor het opzetten van een Buurtkamer. Daarvoor zoek ik zeker opnieuw contact met Groningen. Ook al is de situatie daar heel anders; we hebben wel degelijk raakvlakken, dus kunnen we goed samen optrekken.’

Persoonlijke ontwikkeling

Esther werkt nu weer als regiocoördinator voor Vier het Leven. 'Ik zit, net als in mijn rol als programmamedewerker, bij veel netwerkbijeenkomsten. Ik ben druk bezig om hier de switch te maken naar 'doen' in plaats van het vele 'Informatie uitwisselen' dat tijdens deze bijeenkomsten plaats vindt. Ik pleit ervoor dat alle organisaties vooraf de stand van zaken naar alle aanwezigen rondsturen. Dit kun je dan op papier krijgen en vooraf rustig doorlezen. Dan kunnen we deze netwerkbijeenkomsten gebruiken om in kleine groepjes aan de slag te gaan, net zoals we dat deden bij de Dialogotafels.' Deze gerichtere aanpak voor lokale samenwerking wordt door Esther, na Amersfoort, nu ook in Weesp en Wijdmeren ingezet.

In haar werkgebied Schagen is Irene nu ook in andere woonkernen met weinig voorzieningen aan het onderzoeken of er soortgelijke initiatieven zijn die ondersteuning nodig hebben. 'Is dat niet het geval dan kijk ik of er behoefte is aan een dergelijk initiatief. En of er enthousiaste dorpsbewoners zijn die net als ik meer samenhang willen creëren en contacten willen realiseren in het dorp waar ze wonen. Mijn rol bij deze dorpen wordt wel anders dan in Oudesluis. Ik heb een meer faciliterende rol. Via Facebook ga ik oproepjes doen en voelen wat er leeft in die gemeenschappen. Zo hoop ik mensen om tafel te krijgen die mee willen denken over oud worden in hun dorp. Ik ga via storytelling mijn ervaringen overbrengen. Als de behoefte er is dan gaat het zeker lukken. Het traject stopt eind 2022 en dan hoop ik dat ik de aanpak om te komen tot een Buurtkamer op papier heb gezet. Daarmee kunnen mogelijk meer van deze initiatieven ontstaan in andere dorpskernen in het land.'

Monique was door haar rol in Samen Ouder Worden actief betrokken bij de werkgroep voor de Ouderenweek in Assen. 'Dit blijf ik gewoon doen, maar dan als vrijwilliger. Ook zit ik in de coalitie Een tegen eenzaamheid, en daar blijf ik ook actief. Het thema sluit aan bij het werk van Vier het Leven en dat vind ik belangrijk. Binnen het programma Samen Ouder Worden wordt vanaf het begin al aandacht besteed aan de tijdelijkheid van de functie. Je moet denken, ik stap er straks uit, dus bij wie komt het eigenaarschap dan te liggen om het door te laten gaan. Ik ben daar wel alert op en zorg er altijd voor dat anderen ook het eigenaarschap ervaren.'

In Barendrecht vertelt Petra: 'Mijn eigen belangstelling voor ouderen is door Samen Ouder Worden alleen maar verdiept en gegroeid. Ik ga straks, ook privé, door met het Levensverhalen project samen met de bibliotheek. Wat ik verder nog ga doen, is in september een afsluitende bijeenkomst organiseren. Daar wil ik duidelijk laten zien wat we in de afgelopen drie jaar voor elkaar hebben gekregen en wat we geleerd hebben. We gaan hier een publicatie van maken. Ook ga ik een mooi moment uitzoeken om deze te overhandigen aan de nieuwe gemeenteraad. Het zijn tenslotte mooie resultaten om te delen.'

7. Terugblik en vooruitkijken

Terugblik

Er is veel om trots op te zijn als we terugkijken naar de afgelopen jaren van het project Samen Ouder Worden. Programmamedewerkers en samenwerkingspartners benoemen grotendeels dezelfde punten in hun terugblik, namelijk:

Verbinding van organisaties

De programmamedewerkers waren in staat om zich als een neutrale partij te bewegen in het lokale speelveld. Daardoor konden zij (schijnbare) belangentegenstellingen, concurrentiegevoelens en verschillen in taal en visie tussen vrijwilligersorganisaties onderling en tussen formele en informele partijen overbruggen.

Beeld van en visie op ouderen

Vanuit de gesprekken met ouderen en door het optekenen van levensverhalen kreeg de doelgroep een gezicht (of liever gezegd: meerdere gezichten). Het werd heel helder wat nodig is en welke wensen ouderen hebben om zinvol ouder te worden en erbij te horen. Deze aansprekende beelden leidden tot een gedeelde visie en ambitie van samenwerkingspartners en meer duidelijkheid over taken en rollen waarin de meerwaarde van samenwerking evident werd.

Ook bij het bredere publiek was er in veel deelnemende gemeenten sprake van positieve beïnvloeding van het beeld van ouderen, doordat de verhalen van ouderen gedeeld werden of intergenerationale ontmoetingen georganiseerd werden.

Aanjagen en agenderen van vernieuwing en kwaliteitsverbetering

Landelijke en lokale kennis, de verhalen van ouderen en de gedeelde visie van lokale partners vormden de basis waarmee programmamedewerkers een impuls konden geven aan vernieuwing en kwaliteitsverbetering. Omdat zij de tijd hadden om te investeren in contacten zorgden zij voor energie en slagkracht in het lokale samenspel waarbij de vraag van ouderen steeds als ijkpunt diende.

De resultaten zijn zichtbaar in een grotere betrokkenheid van ouderen zelf bij allerlei activiteiten, investeringen in deskundigheidsbevordering op belangrijke thema's als dementie, eenzaamheid, positieve gezondheid, zingeving en gespreksvaardigheden, meer aandacht voor wensen en mogelijkheden van verschillende vrijwilligers, het aanspreken van nieuwe doelgroepen en nieuwe vrijwilligers en nieuwe activiteiten vanuit de ontstane samenwerkingsverbanden.

Positionering van vrijwilligers en vrijwilligerswerk

De programmamedewerkers hebben een belangrijke bijdrage geleverd aan het zichtbaar maken van de waarde en eigenheid van vrijwilligerswerk. Door de schaalvergroting bij de beroepsorganisaties voor zorg en welzijn, is het vaak lastig om als versnipperde informele organisaties zichtbaar te zijn en gehoord te worden. Via het programma Samen Ouder Worden is de sector lokaal goed op de kaart gezet en is er meer begrip, kennis en waardering ontstaan bij lokale beleidsmakers en beroepsorganisaties voor de informele organisaties.

Vooruit kijken

Het moge duidelijk zijn dat de programmamedewerkers een belangrijk motor zijn geweest voor het proces in de lokale pilots. Aan het eind van de projectperiode zullen de meeste programma-medewerkers vertrekken en dan is het altijd de vraag wat er van de energie en commitment overblijft. De programmamedewerkers en samenwerkingspartners zijn verdeeld in hun mening daarover.

Nederland vergrijst en dus zal het vraagstuk van zinvol ouder worden en blijven meedoen voorlopig wel hoog op de agenda blijven staan; landelijk beleid zoals het Deltaplan Dementie en de meerjarige subsidie voor de regionale Werkplaatsen Sociaal Domein voor de ondersteuning van langer thuis wonende ouderen geven aan dat er nog volop geïnvesteerd gaat worden. Ook Samen Ouder Worden kent een doorstart – tot 2027 is er binnen het programma WOZO geld vrijgemaakt voor het vervolgetraject Samen Ouder Worden, op dit moment is nog niet duidelijk hoe die er precies uit zal zien. In ieder geval is er volop aanleiding en liggen er volop kansen om de ingezette beweging voort te zetten!

Of dat ook lokaal daadwerkelijk gebeurt is hoofdzakelijk afhankelijk van drie factoren:

- Een belangrijke basis is *de sterkte van het lokale samenwerkingsverband*: lukt het partijen om te blijven denken vanuit de gedeelde visie en de gezamenlijke meerwaarde of krijgen organisatiebelangen toch (weer) de overhand als een onafhankelijke trekker ontbreekt? Op een aantal plaatsen lijkt dit geborgd in sterke staande coalities en daar zijn de vooruitzichten goed.
- Een essentiële randvoorwaarde voor succes is in alle gevallen de *inbedding in het lokale ouderenbeleid*. Bij een deel van de gemeenten die in de afgelopen periode betrokken waren bij de pilots Samen Ouder Worden hebben we in het laatste projectjaar toch weer een terugtrekkende beweging gezien. De grilligheid van de landelijke en lokale politiek en de neiging om vooral in te zetten op de actualiteit in plaats van op langjarige ontwikkeling, kan het bouwen aan een duurzame samenwerking en uitbouw van activiteiten danig frustreren.
- De creativiteit van organisaties om *andere vormen van vrijwillige inzet* te creëren die aantrekkelijk zijn voor nieuwe groepen vrijwilligers en die rekening houden met de motivatie en (on)mogelijkheden van vrijwilligers. De lessen uit Samen Ouder Worden over de inzet van vitale ouderen (maar ook van jongeren) zijn daarbij zeer waardevol. Samenwerking tussen organisaties is ook hierin weer een sleutelbegrip evenals de tastbare waardering voor vrijwilligers.

In het onderzoek formuleren respondenten de uitdagingen als volgt:

Door de toename van de vergrijzing en daarmee veelal ook mantelzorgtaken is vrijwillige inzet heel erg van belang. Het leggen van de juiste verbinding tussen vraag en aanbod en de menselijke maat hierbinnen zoeken, verdient veel aandacht. Door middel van vrijwillige inzet kunnen ouderen zowel fysiek als mentaal worden uitgedaagd om mee te blijven doen aan het sociaal maatschappelijk leven. Verbinden van jong en oud is ook een uitdaging voor de komende jaren. Daarnaast is het bereiken/sociaal enthousiasmeren en activeren van ouderen met een beperking ook van belang (inclusieve samenleving).

Het werven van voldoende vrijwilligers – het binden van vrijwilligers vooral duurzaam en gerelateerd aan complexe issues, zoals dementie – bereik van mensen met een migratieachtergrond voor vrijwilligerswerk – structureel kunnen bieden van achtervang, training en intervisie van vrijwilligers. Samenwerking tussen vrijwilligers en beroepskrachten is hierbij belangrijk.

De lokale pilots Samen Ouder Worden hebben duidelijk zichtbaar gemaakt dat er winst valt te behalen in de kwaliteit van leven door ouderen uit te dagen op hun kwaliteiten en het (her)vinden van een rol van betekenis die niet als een belasting of verplichting wordt ervaren, maar als een verrijking en waardevolle aanvulling op het gewone leven.

De afgelopen jaren is gebleken dat ouderen zelf de beste ambassadeurs zijn voor Samen Ouder Worden: hun verhalen en ervaringen benadrukken de waarde van erbij horen, er toe doen en betekenisvol contact. Laten we die stem vooral laten blijven klinken!

Of zoals iemand in het onderzoek zei:

We zetten geen punt, maar een komma!

Geraadpleegde literatuur

Blonk, J. L., Bredewold, F. H., & Machielse, JEM. (2022). Wie ben ik als ik niet langer ben wie ik was? Betekenisvol contact in het vrijwilligerswerk. NOV Samen Ouder Worden i.sm. Universiteit voor Humanistiek.

CBS StatLine (2020a). Prognose bevolking; geslacht, leeftijd en migratieachtergrond, 2018-2060.

CBS StatLine (2020b). Bevolking; geslacht, leeftijd en burgerlijke staat, 1 januari.

CBS StatLine (2020c). Gezondheid en zorggebruik; persoonskenmerken.

Ministerie van VWS (2018). Programma Langer Thuis (*geraadpleegd op 8 september 2021 via www.rijksoverheid.nl*)

Schmeets, H. en J. Arends (2020). Vrijwilligerswerk en welzijn. Den Haag/Heerlen/Bonaire: Centraal Bureau voor de Statistiek.

Sociaal Cultureel Planbureau (2015). Klerk, M. de, A. de Boer, I. Plaisier, P. Schyns, S. Kooiker. Omvang, aard en kenmerken van mantelzorg en vrijwilligerswerk in de zorg en ondersteuning in 2014.

Sociaal en Cultureel Planbureau (2017a). Campen, C. van, en D. Verbeek-Oudijk. Ouderen in verpleeghuizen en verzorgingshuizen. Landelijk overzicht van hun leefsituatie in 2015/'16.

Sociaal Cultureel Planbureau (2017c). Kerncijfers Informele hulp in Nederland 2016 (PDF).

Sociaal Cultureel Planbureau (2019). Kooiker, S., A. de Jong, D. Verbeek-Oudijk en A. De Boer. Toekomstverkenning mantelzorg aan ouderen in 2040.

Sociaal Cultureel Planbureau (2020). Boer, A. de, M. de Klerk, D. Verbeek-Oudijk en I. Plaisier. Blijvende bron van zorg - Ontwikkelingen in het geven van informele hulp 2014-2019.

Vereniging NOV/Landelijke Overleg Vrijwilligersorganisaties in de Zorg (LOVZ) (2018). Alkemade, J van, en P. van Loon. Samen Ouder Worden - Vrijwillige inzet door en voor ouderen. Programma in het kader van Een tegen Eenzaamheid en Langer Thuis

Grootegoed, E., A. Machielse, E. Tonkens, L. Blonk, S. Wouters (2018). Aan de andere kant van de schutting. Inspelen op de toenemende vraag naar vrijwillige inzet in het lokale sociaal domein. Utrecht/UvH in opdracht van NOV.

<https://sociaalweb.nl/nieuws/eenzaamheid-van-ouderen-vraagt-meer-dan-het-organiseren-van-contacten/> geraadpleegd op 26 juli 2022

<https://gerontijdschrift.nl/artikelen/betekenisvolle-relaties-als-essentiele-zingeingsbron-bij-het-ouder-woorden/> geraadpleegd op 26 juli 2022

<https://gerontijdschrift.nl/artikelen/existentiele-kwetsbaarheid-en-veerkracht-in-vrijwilligerswerk-met-ouderen/> geraadpleegd op 26 juli 2022

Bijlagen

A. Opzet en respons onderzoek

Inhoud monitor

Het monitoronderzoek d.m.v. vragenlijsten voor programmamedewerkers, gemeenten, samenwerkingspartners en vrijwilligers vond plaats op 3 momenten: de 0-meting in oktober 2020, de 1-meting in april 2021 en de 2 meting in mei 2022. Dit surveyonderzoek is aangevuld met enkele focusgesprekken bij vijf lokale pilots in het najaar van 2022.

Het onderzoek geeft antwoord op vragen over succesfactoren en randvoorwaarden en laat via indicatoren de voortgang zien op de drie lokale doelstellingen van het programma Samen Ouder Worden:

- A. Verbeteren van de uitvoering, zodat activiteiten van vrijwilligersorganisaties nog beter aansluiten bij de wensen en behoeften van ouderen.
- B. Bewerkstelligen van toekomstbestendige vrijwillige hulp en dienstverlening, door het werven, toerusten en begeleiden van vrijwilligers die structureel inzetbaar zijn voor de hulp aan ouderen.
- C. Versterken van de (lokale) positie van vrijwilligersorganisaties en de samenwerking met lokale overheden en instellingen.

De vierde (landelijke) bouwsteen gericht op het versterken van de faciliterende rol van de landelijke vrijwilligersorganisaties viel buiten de scope van dit onderzoek.

In aanvulling op bovengenoemde gaf de monitor inzicht in de invloed van corona op het programma en de kansen die programmamedewerkers en samenwerkingspartners zien voor verdere ontwikkeling.

De vragenlijst

Waar het aanvankelijk de intentie van de onderzoekers was om met een eenvoudige monitor bestaande uit een aantal indicatoren te werken, is op verzoek van de werkgroep toch gekozen voor meer uitgebreide vragenlijsten in verschillende varianten voor verschillende doelgroepen.

De gebruikte vragenlijsten zijn samengesteld in nauw overleg met een werkgroep bestaande uit vertegenwoordigers van NOV en de deelnemende vrijwilligersorganisaties. In de afrondende fase zijn ook programmamedewerkers bij de ontwikkeling betrokken. De vragenlijsten zijn daarna in twee gemeenten getest en waar nodig aangepast.

Deze vragenlijsten zijn uitgezet bij de lokale programma medewerker(s), samenwerkingspartners (gemeente, beroepsorganisaties, vrijwilligersorganisaties en bewonersinitiatieven) en betrokken vrijwilligers.

Qua omvang en opzet zien de gebruikte vragenlijsten er als volgt uit:

- a. De vragenlijst voor programmamedewerkers bestaat uit vijftien vragen. Het zijn voornamelijk gesloten vragen, variërend van ja/nee vragen tot schaalvragen. Bij elke vraag is ruimte voor toelichting.

- b. De vragenlijst voor samenwerkingspartners kent drie varianten:
- vragen voor coördinatoren of bestuurders van een vrijwilligersorganisatie of mensen die betrokken zijn bij een bewonersinitiatief (21 vragen, voornamelijk gesloten vragen, variërend van ja/nee vragen tot schaalvragen);
 - vragen voor betaalde medewerkers van maatschappelijke organisaties (10 vragen, voornamelijk gesloten vragen, variërend van ja/nee vragen tot schaalvragen);
 - beleidsmedewerkers bij de gemeente (8 vragen, voornamelijk open vragen).
- c. De vragenlijst voor uitvoerend vrijwilligers (12 vragen, merendeels schaalvragen met ruimte voor toelichting).

Focusgroepen

In vijf lokale pilots is door de onderzoekers een focusgesprek georganiseerd met de deelnemers (veelal ouderen) aan activiteiten, de samenwerkende partners. In deze focusgesprekken stonden de ervaringen van deelnemers centraal, de waarde van de vrijwillige inzet en belemmerende of bevorderende factoren in de lokale samenwerking. Tevens was de continuïteit en borging een punt van aandacht.

Aanvullende toolbox

Gedurende de ontwikkeling van de vragenlijsten was de focus van de verschillende lokale praktijken nog niet uitgekristalliseerd; er leek een grote variatie in activiteiten en doelstellingen te ontstaan die zich onmogelijk liet vatten in de vragenlijsten. Ook de context van de verschillende lokale praktijken was erg divers. Gezien de beperkingen in tijd en budget van het monitoronderzoek heeft Movisie daarom een toolbox ontwikkeld voor de programmamedewerkers met eenvoudige meetinstrumenten die lokaal kunnen worden ingezet om aanvullende informatie over voortgang en resultaten op te halen bij vrijwilligers, samenwerkingspartners en niet in de laatste plaats de eindgebruikers: ouderen zelf. Alle programmamedewerkers hebben van Movisie een instructie voor het werken met deze toolbox gekregen en tevens is een schriftelijke handleiding geschreven. Van de mogelijkheid om de – via een meetinstrument uit deze toolbox verkregen – aanvullende informatie over ervaringen van vrijwilligers of doelgroep door Movisie mee te laten nemen in het onderzoek is door geen van de lokale pilots gebruik gemaakt.

Dataverzameling en analyse

Alle vragenlijsten (onder programmamedewerkers, samenwerkingspartners en vrijwilligers) werden in totaal drie keer afgenomen: voor de eerste keer in 2020, een tweede meting in 2021 en de derde en laatste keer in 2022. Dit rapport bevat de uitkomsten van de 2-meting van de monitor, uitgevoerd tussen april en juni 2022. De 1-meting (april 2021) is ongeveer een half jaar na de nulmeting (oktober 2020) afgenomen.

Voor het uitzetten en verwerken van de digitale vragenlijsten wordt gebruikt gemaakt van het programma Analyzer.

De data worden gepresenteerd door middel van diagrammen en een beknopte samenvatting van de open antwoorden die zijn gegeven. Om tot deze samenvatting te komen, zijn de gegeven toelichtingen of antwoorden op open vragen gecategoriseerd (open gecodeerd).

Respons 2-meting algemeen

Voor de 2-meting is de vragenlijst voor programmamedewerkers verstuurd aan de 31 actieve programmamedewerkers, de respons hierop was 87%. Alle deelnemende gemeenten zijn in deze respons vertegenwoordigd. Sommige programmamedewerkers zijn actief in meerdere gemeenten en in een paar gemeenten zijn twee medewerkers werkzaam (zie 1.3). Omdat de vragen per lokale praktijk beantwoord worden, is het aantal respondenten daardoor hoger dan 27.

De programmamedewerkers hebben de vragenlijsten bij samenwerkingspartners en vrijwilligers uitgezet. Voor zover bekend zijn de vragenlijsten in totaal onder 222 samenwerkingspartners (gemeenten en organisaties) en 73 uitvoerend vrijwilligers uitgezet. Dat heeft geleid tot een respons van 67% (149 van de 222) en 70% (51 van de 73).

In de resultaten van samenwerkingspartners zijn in de 2-meting 23 van de 33 gemeenten vertegenwoordigd, met 34 als maximaal aantal partners dat de vragenlijst heeft beantwoord (in Barendrecht). In de resultaten van de vrijwilligers, zijn 10 gemeenten vertegenwoordigd. Dit betekent dat op basis van deze meting een goed beeld geschetst kan worden van de situatie van de lokale projecten halverwege 2022.

In deze 2-meting hebben we aan de lokale programmamedewerkers, samenwerkingspartners en vrijwilligers vragen en stellingen voorgelegd over hun ervaringen met het programma Samen Ouder Worden in de eigen gemeente.

Soms is een vragenlijst slechts gedeeltelijk ingevuld. Bij een groter onderzoek met een meer wetenschappelijk karakter zouden deze respondenten uitgesloten zijn van het onderzoek. Maar in dit praktijkonderzoek zou dat betekenen dat de respons op sommige vragen wel erg minimaal wordt of sterk vertekend wordt. Incomplete vragenlijsten waarin slechts enkele vragen niet beantwoord zijn, zijn daarom in dit geval toch meegenomen in de resultaten om een zo breed mogelijk beeld te hebben.

De tabel op de volgende pagina geeft een overzicht van de respons in de verschillende typen vragenlijsten. De vragenlijst voor vrijwilligers is maar beperkt uitgezet (in 14 lokale trajecten), maar dat is het gevolg van de onderlinge verschillen in lokale agenda's en doelstellingen van de pilots. In de overige lokale pilots lag het accent minder op concrete vrijwilligersactiviteiten en meer op lokale samenwerking en afstemming, of beeldvorming, zingeving en activering van ouderen.

Consequenties van COVID-19 voor het onderzoek

De COVID-19 pandemie had niet alleen inhoudelijke, maar ook onderzoekstechnische consequenties. De nulmeting (die aanvankelijk gepland stond voor voorjaar 2020) is in overleg met de programmaleiding verplaatst naar het najaar van 2020. Op initiatief van de onderzoekers zijn daarin extra vragen toegevoegd om een beeld te krijgen van de invloed van de coronacrisis op de lokale praktijken. Doordat contact met (veelal oudere) vrijwilligers en deelnemers aan activiteiten nauwelijks mogelijk was en veel uitvoerende activiteiten waren stilgelegd of vertraagd, zijn er aanvankelijk weinig vragenlijsten bij vrijwilligers uitgezet. Bij de eindmeting zijn er gelukkig wel meer vrijwilligers betrokken bij de monitoring.

Responsoverzicht totale monitor

	Gemeente	Aantal programma medewerkers			Aantal samenwerkingspartners			Aantal vrijwilligers		
		0-meting	1-meting	2-meting	0-meting	1-meting	2-meting	0-meting	1-meting	2-meting
1	Aa en Hunze	1	1	1	2	4	3	0	0	0
2	Alkmaar	1	1	1	2	11	0	0	3	0
3	Almere*	1	-	-	0	-	-	0	-	-
4	Amersfoort	2	1	1	6	9	0	0	11	0
5	Assen	1	1	1	4	7	8	0	6	2
6	Barendrecht	2	1	1	36	8	34	19	0	0
	Boxtel			1			0			0
	Breda			1			0			0
7	Den Haag	1	1	1	1	1	3	0	1	1
8	Dronten	1	2	1	0	3	2	0	3	10
9	Duin- en Bollenstreek	0	1	-	3	2	-	0	0	-
10	Eindhoven*	0	-	-	2	-	-	0	-	-
11	Ermelo	1	1	1	1	0	1	0	1	0
12	Enschede: voorheen Fryske Marren	0	1	1	0	0	6	0	0	0
13	Goes	1	1	1	1	4	0	0	0	0
14	Gouda	1	1	-	7	9	7	3	8	0
15	Groningen*	1	1	1	8	0	8	0	0	2
16	Hattem	1	1	1	5	4	5	4	1	0
17	Heerlen	1	1	1	10	8	6	0	0	0
18	Het Hogeland	1	1		2	2	0	0	0	0
19	Medemblik/Andijk	0	1	1	0	2	5	0	0	9
20	Middelburg	1	2	1	2	4	2	0	6	11
21	Noordwest Friesland	1	1	1	0	3	1	0	0	0
22	Ommen	1	1	1	12	13	9	0	0	0
23	Peel en Maas*	1	-	-	0	-	0	0	-	0
24	Roosendaal	1	1	1	17	13	10	0	5	2
25	Rotterdam	1	2	1	6	11	15	0	4	0
26	Schagen/Oudesluis	1	1	1	3	6	1	5	9	5
27	Sneek	1	1	-	0	0	0	0	0	0
28	Stichtse Vecht	1	1	1	6	5	7	0	0	0
29	Tiel	1	1	-	5	12	2	1	0	4
30	Utrecht*	2	2	1	1	0	0	0	0	0
31	Utrechtse Heuvelrug	1	1	1	5	4	4	0	0	0
32	Waalwijk	1	1		0	3	6	0	4	0
33	Zoetermeer	1	1	1	3	8	4	4	5	5
	Observaties totaal:	32	34	26	150	156	149	36	67	51

Toelichting betreffende de met * gemarkeerde gemeenten:

- In overleg met de lokale programmamedewerkers zijn de vragenlijsten voor de 1-meting niet uitgezet in Groningen en Utrecht, waarbij Groningen wel weer heeft deelgenomen aan de 2-meting.
- De gemeenten Almere, Eindhoven en Peel en Maas zijn vóór 2021 gestopt met hun deelname aan het programma Samen Ouder Worden. In 2020 waren deze gemeenten nog wel onderdeel van het programma. Voor een juiste weergave van de situatie in de nulmeting, is besloten de data uit deze gemeenten van de nulmeting in de dataset te houden.

B. Tabellenboek

Tabel 1: (programmamedewerkers)

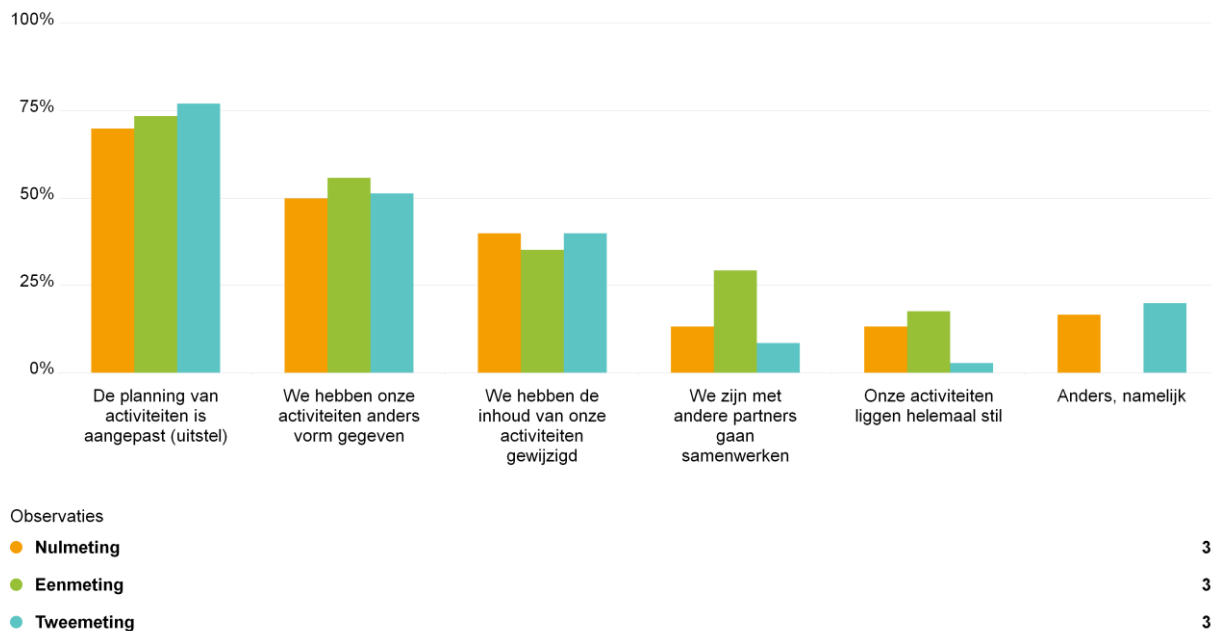
In welke mate heeft de coronacrisis de uitvoering (planning of inhoud) van de lokale pilot Samen Ouder Worden in jouw gemeente beïnvloed?

Tabel 2: (programmamedewerkers)

Kun je aangeven wat volgens jou de gevolgen zijn van de coronamaatregelen in de lokale pilot?

Meerdere antwoorden waren mogelijk.

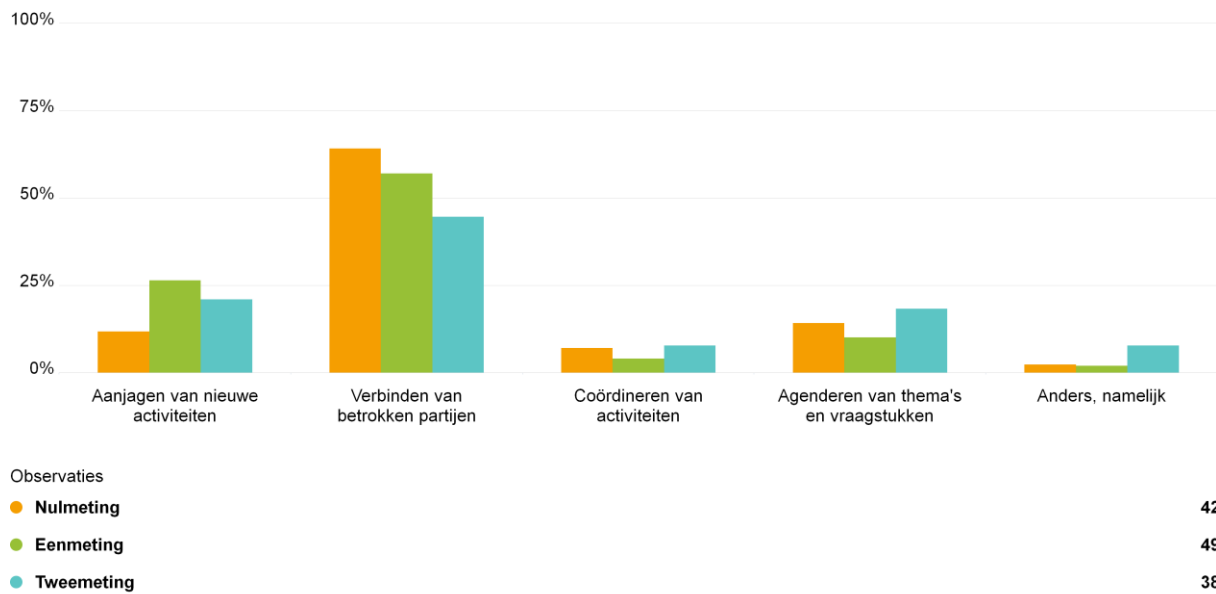
Tabel 3

1/3 Stelling 0-meting: 32 respondenten 1-meting: 31 respondenten 2-meting: 32 respondenten							Helemaal	Weet ik
		Helemaal oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	niet	
1	Met het programma Samen Ouder Worden zijn we in staat om goed in te spelen op de wensen en behoeften van ouderen.	0-meting	0%	3,1%	34,4%	56,4%	3,1%	3,1%
		1-meting	3,2%	0%	16,1%	51,6%	22,6%	6,5%
		2-meting	0%	0%	18,2%	51,5%	27,3%	3%
2	Door/dankzij het programma Samen Ouder Worden zijn vrijwilligers beter in staat om hun vrijwilligerswerk uit te voeren.	0-meting	3,1%	18,8%	53,1%	12,5%	3,1%	9,4%
		1-meting	3,2%	6,5%	58,1%	16,1%	9,7%	6,5%
		2-meting	0%	9,1%	48,5%	24,2%	9,1%	9,1%
3	De vrijwilligers worden in hun taken voldoende ondersteund door de vrijwilligersorganisaties.	0-meting	3,1%	9,4%	31,3%	34,4%	9,4%	12,5%
		1-meting	0%	9,7%	19,4%	45,2%	9,7%	16,1%
		2-meting	0%	3%	21,2%	42,4%	18,2%	15,2%
4	Door het programma Samen Ouder Worden heeft vernieuwing plaatsgevonden van bestaande activiteiten.	0-meting	3,1%	15,6%	28,1%	40,6%	12,5%	0%
		1-meting	3,2%	6,5%	19,4%	45,2%	22,6%	3,2%
		2-meting	0%	3%	15,2%	51,5%	30,3%	0%
5	Het programma Samen Ouder Worden heeft een impuls gegeven aan nieuwe activiteiten voor of door ouderen.	0-meting	3,3%	13,3%	23,3%	46,7%	13,3%	0%
		1-meting	0%	6,5%	12,9%	51,6%	16,1%	12,9%
		2-meting	0%	0%	9,1%	54,5%	30,3%	6,1%

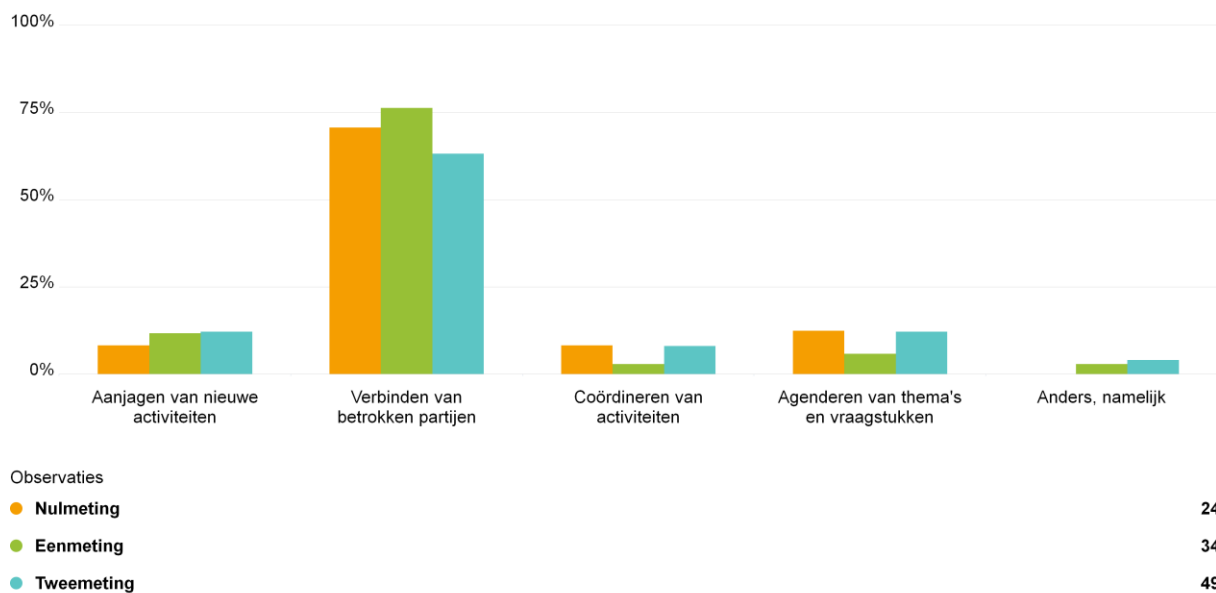
2/3 Stelling 0-meting: 32 respondenten 1-meting: 31 respondenten 2-meting: 32 respondenten							Helemaal	Helemaal	Weet ik
			oneens	Oneens	Neutraal	Eens	eens	niet	
6	Door het programma Samen Ouder Worden leveren meer mensen in deze gemeente vrijwillige inzet.	0-meting	3,3%	33,3%	40%	16,7%	3,3%	3,3%	
		1-meting	3,2%	6,5%	48,4%	9,7%	12,9%	19,4%	
		2-meting	0%	15,2%	24,2%	24,2%	9,1%	27,3%	
7	We bereiken meer ouderen dankzij deze nieuwe of vernieuwde activiteiten.	0-meting	3,1%	9,4%	34,4%	31,3%	9,4%	12,5%	
		1-meting	3,2%	3,2%	35,5%	29%	12,9%	16,1%	
		2-meting	0%	0%	9,1%	54,5%	15,2%	21,2%	
8	We bereiken nieuwe groepen deelnemers met de nieuwe activiteiten.	0-meting	3,1%	6,3%	40,6%	40,6%	3,1%	6,3%	
		1-meting	0%	9,7%	32,33%	29%	12,9%	16,1%	
		2-meting	0%	0%	21,2%	63,6%	12,1%	3%	
9	De deelnemende ouderen zijn tevreden over de nieuwe activiteiten.	0-meting	3,1%	6,3%	46,9%	18,8%	0%	25%	
		1-meting	3,2%	0%	38,7%	29%	9,7%	19,4%	
		2-meting	0%	0%	24,2%	30,3%	18,2%	27,3%	
10	Door het programma Samen Ouder Worden is de afstemming en samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties/bewonersinitiatieven beter geworden.	0-meting	3,1%	9,4%	21,9%	37,5%	15,6%	12,5%	
		1-meting	0%	3,2%	22,6%	22,6%	35,5%	16,1%	
		2-meting	0%	0%	27,3%	42,4%	21,2%	9,1%	

3/3 Stelling			Helemaal	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal	Weet ik
			oneens				eens	niet
11	Door het programma Samen Ouder Worden is de afstemming en samenwerking met maatschappelijke organisaties beter geworden.	0-meting	0%	3,1%	25%	50%	18,8%	3,1%
		1-meting	0%	0%	16,1%	41,9%	38,7%	3,2%
		2-meting	0%	6,1%	9,1%	57,6%	21,2%	6,1%
12	Door het programma Samen Ouder Worden is de afstemming en samenwerking met de gemeente beter geworden.	0-meting	0%	15,6%	28,1%	37,5%	51,6%	22,6%
		1-meting	0%	0%	22,6%	51,6%	22,6%	3,2%
		2-meting	0%	6,1%	21,2%	51,5%	15,2%	6,1%
13	Door het programma Samen Ouder Worden is de afstemming en samenwerking met de coördinator vrijwillige inzet geïntensiveerd of verbeterd.	0-meting	3,3%	6,7%	23,3%	56,7%	3,3%	6,7%
		1-meting	3,2%	0%	32,3%	25,8%	25,8%	12,9%
		2-meting	0%	3%	30,3%	30,3%	12,1%	24,2%

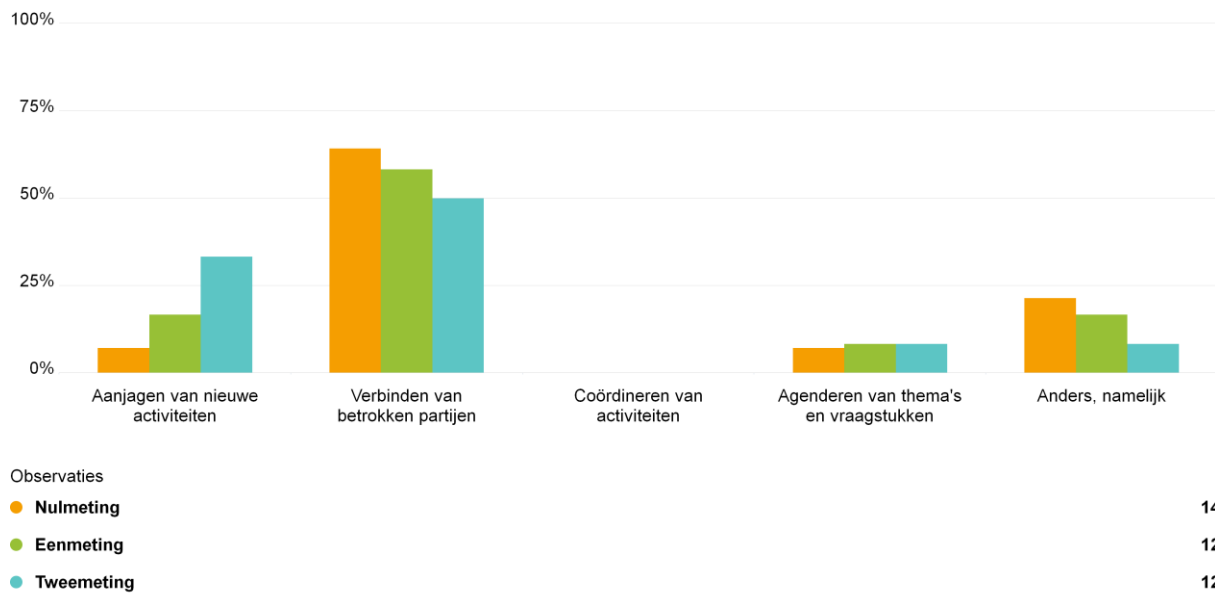
Tabel 4: Rol Samen Ouder Worden (*maatschappelijke organisaties*)

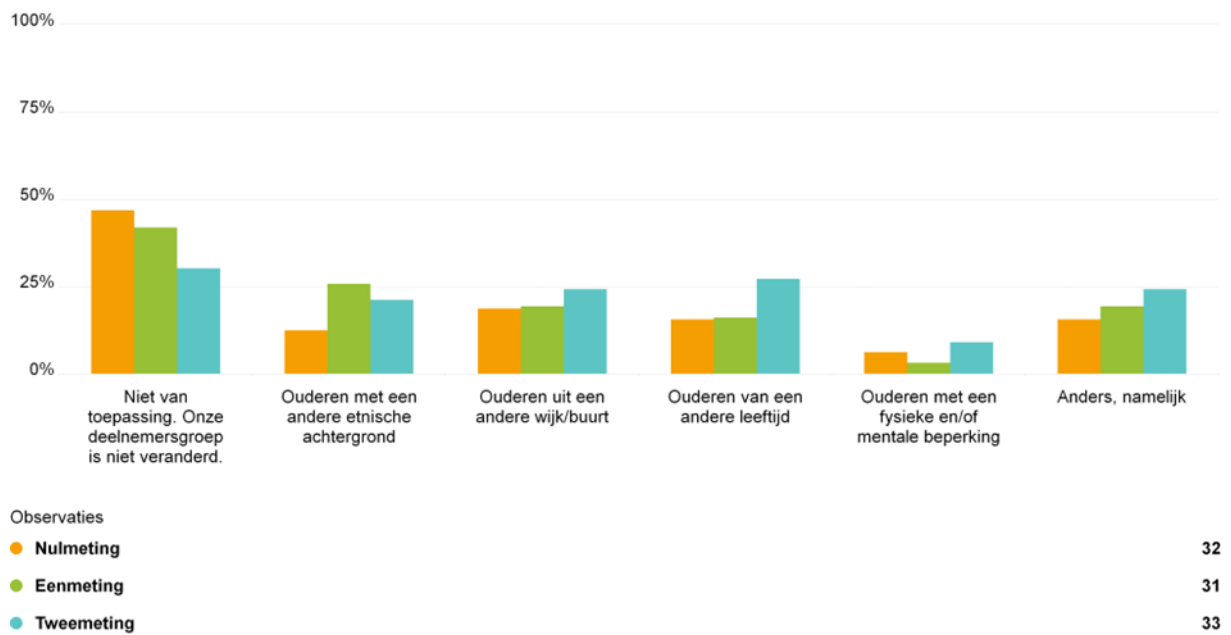
Tabel 5: Rol Samen Ouder Worden (*coördinatoren van vrijwilligersorganisaties of bewonersinitiatieven*)

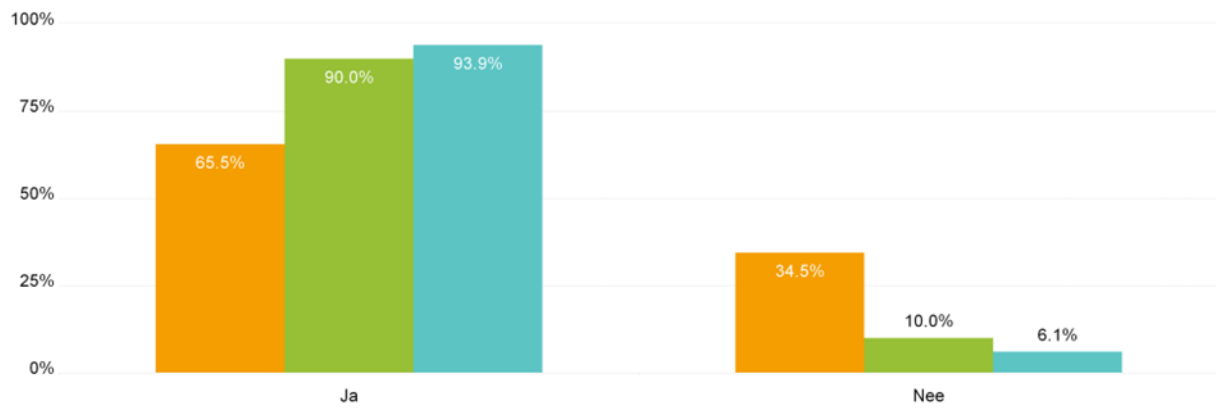
Tabel 6: Rol Samen Ouder Worden (*beleidsmedewerkers gemeente*)

Tabel 7: Bereik nieuwe doelgroepen

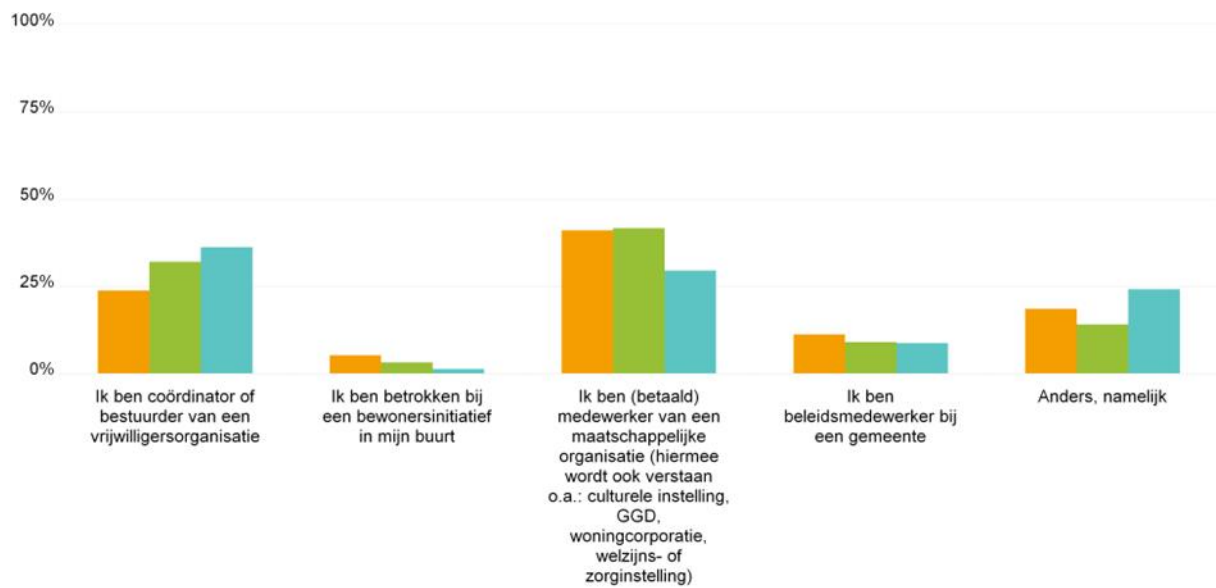
Tabel 8: Ouderen zelf actief

Observaties

● Nulmeting	29
● Eenmeting	30
● Tweemeting	33

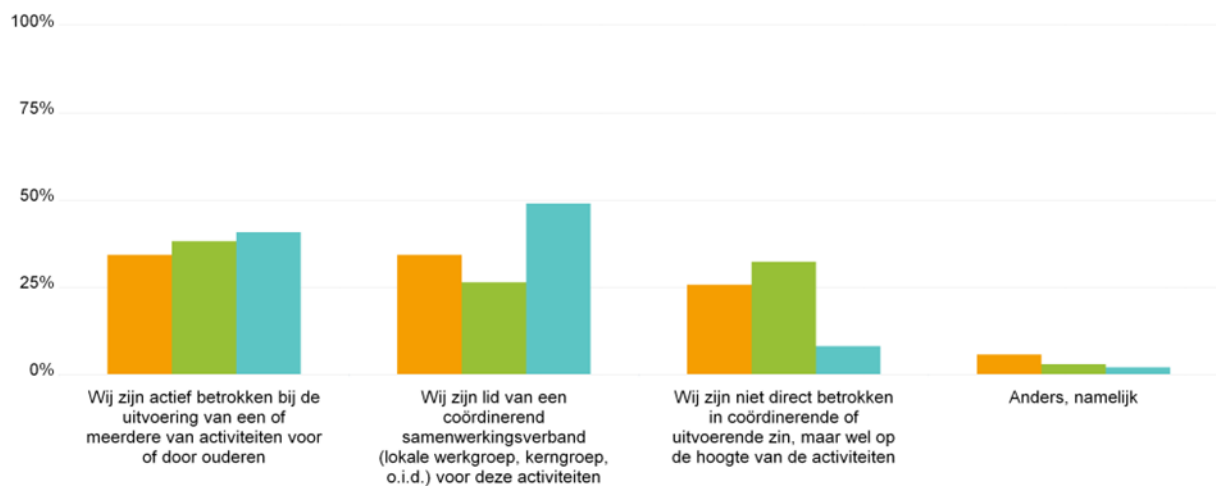
Tabel 9: Samenwerkingspartners lokale pilots

Observaties

● Nulmeting	151
● Eenmeting	156
● Tweemeting	149

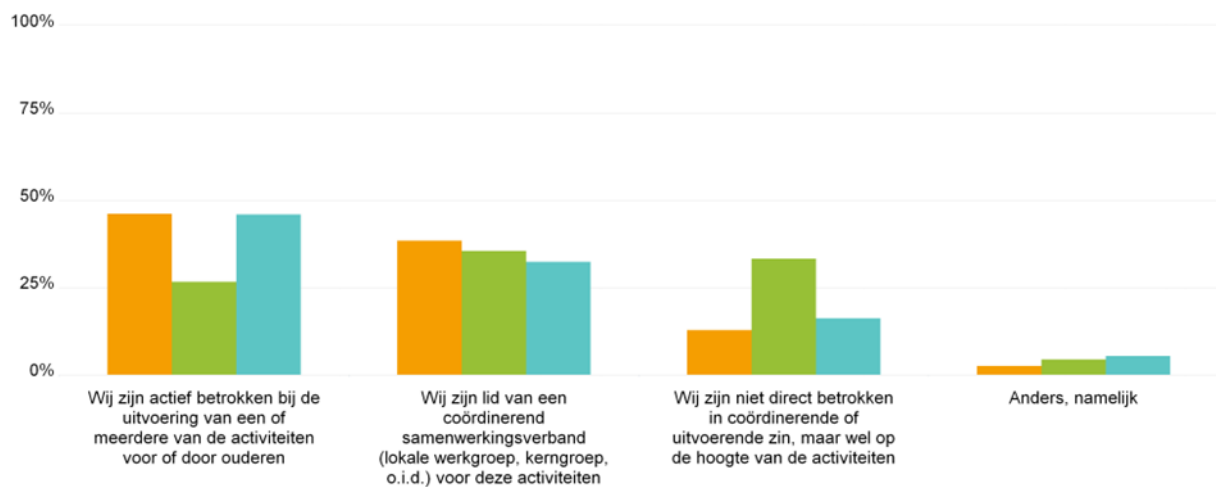
Tabel 10: Betrokkenheid vrijwilligersorganisaties

Observaties

● Nulmeting	35
● Eenmeting	34
● Tweemeting	49

Tabel 11: Betrokkenheid formele organisaties

Observaties

● Nulmeting	39
● Eenmeting	45
● Tweemeting	37

Tabel 12: Betrokkenheid gemeente

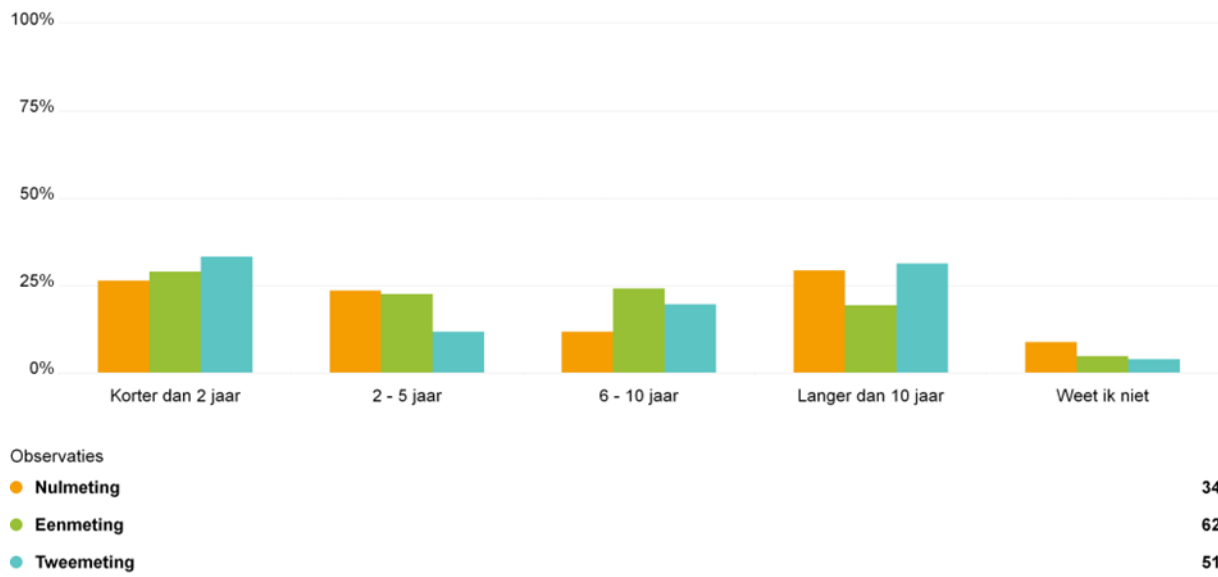
Observaties

● Nulmeting	14
● Eenmeting	12
● Tweemeting	12

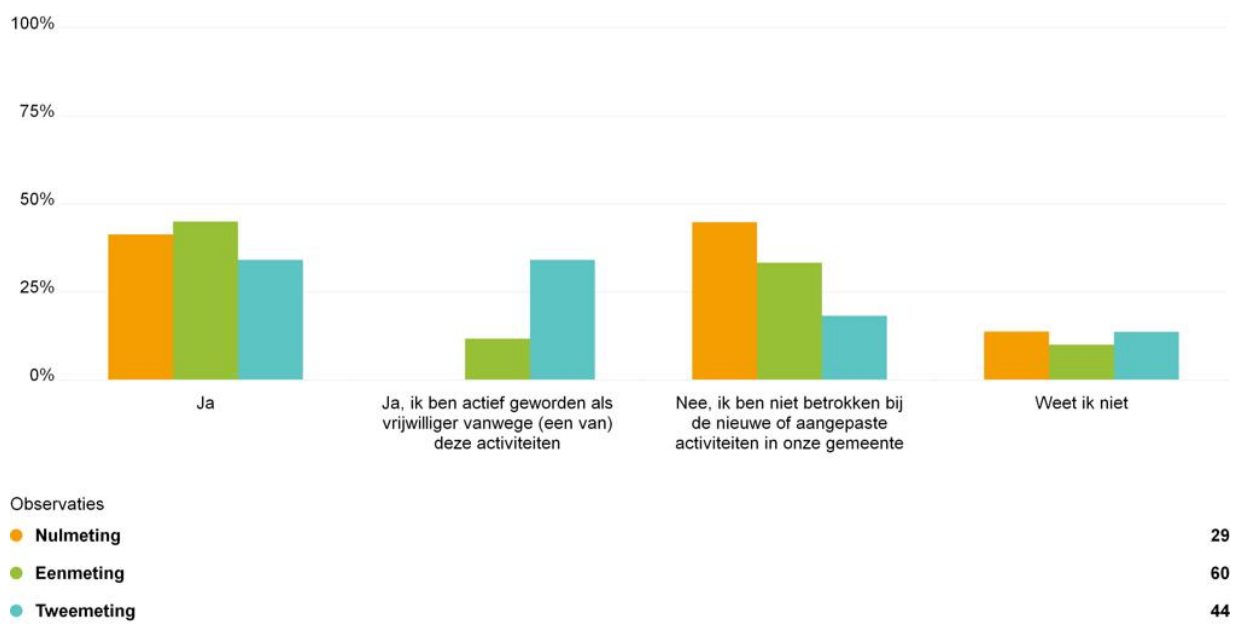
Tabel 13: Samenwerking

Vraag 0-meting: 39 respondenten 1-meting: 45 respondenten 2-meting: 37 respondenten		Weet ik niet			
		Niet	Enigszins	Sterk	Weet ik niet
In hoeverre heeft de pilot Samen Ouder Worden invloed gehad op:					
Samenwerking tussen vrijwilligersorganisaties/ bewonersinitiatieven	0-meting	12,8%	33,3%	35,9%	17,9%
	1-meting	15,6%	33,3%	33,3%	17,8%
	2-meting	8,1%	27%	46%	18,9%
Samenwerking tussen beroeps- en vrijwilligersorganisaties/ bewonersinitiatieven	0-meting	10,3%	38,5%	38,5%	12,8%
	1-meting	8,9%	22,2%	60%	8,9%
	2-meting	5,4%	37,8%	51,4%	5,4%
Contact met de gemeente	0-meting	15,4%	30,8%	33,3%	20,5%
	1-meting	15,6%	22,2%	42,2%	20%
	2-meting	18,9%	35,1%	29,7%	16,2%

Tabel 14: Hoe lang al vrijwilligerswerk?

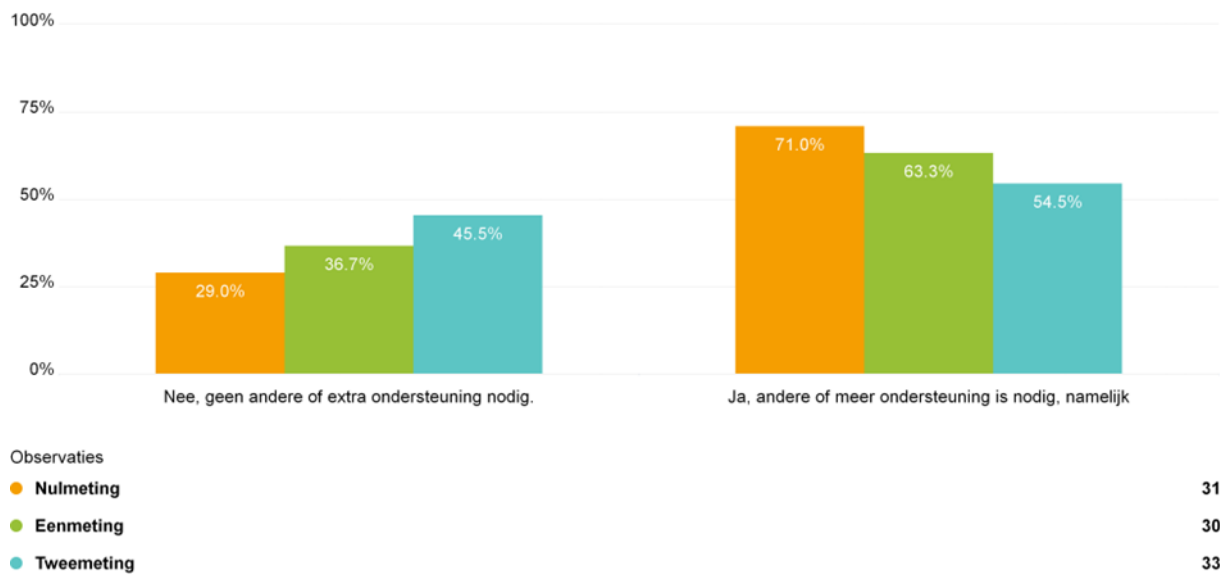
Tabel 15: Soort betrokkenheid

Tabel 16: Uren vrijwilligerswerk

Tabel 17: Behoefte aan ondersteuning vrijwilligers

Tabel 18: Invloed SOW op ondersteuning vrijwilligers volgens organisaties

Vraag <i>0-meting: 26 respondenten</i> <i>1-meting: 40 respondenten</i> <i>2-meting: 46 respondenten</i>				
		Niet	Enigszins	In grote mate
In hoeverre is de ondersteuning van uw vrijwilligers veranderd onder invloed van de pilot Samen Ouder Worden?	0-meting	57,7%	28,5%	13,8%
	1-meting	70%	30%	0%
	2-meting	56,5%	41,3%	2,2%
	1-meting	72,5%	27,5%	0%
	2-meting	65,2%	32,6%	2,2%

Tabel 19: Invloed SOW op innovatie activiteiten volgens organisaties

Vraag <i>0-meting: 39 respondenten</i> <i>1-meting: 45 respondenten</i> <i>2-meting: 37 respondenten</i>					
		Niet	Enigszins	Sterk	Weet ik niet
In hoeverre heeft de pilot Samen Ouder Worden invloed gehad op innovatie van activiteiten voor ouderen?	0-meting	17,9%	33,3%	23,1%	25,6%
	1-meting	20%	37,8%	26,7%	15,6%
	2-meting	8,1%	48,7%	27%	16,2%

Tabel 20: Effecten SOW volgens organisaties

Stelling 0-meting: 15 respondenten 1-meting: 24 respondenten 2-meting: 23 respondenten	Helemaal mee oneens				Helemaal eens		Weet ik niet
	Helemaal mee oneens	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens		
Wij weten aan welk soort activiteiten ouderen behoefte hebben.	0-meting	0%	13,3%	20%	53,3%	6,7%	6,7%
	1-meting	0%	12,5%	20,8%	50%	16,7%	0%
	2-meting	0%	4,4%	21,8%	39,1%	34,8%	0%
Onze vrijwilligers zijn in staat om de nieuwe activiteiten voor ouderen uit te voeren.	0-meting	0%	6,7%	13,3%	73,3%	6,7%	0%
	1-meting	4,2%	4,2%	12,5%	45,8%	25%	8,3%
	2-meting	0%	8,7%	8,7%	56,5%	26,1%	0%
We bereiken meer ouderen dankzij de nieuwe activiteiten.	0-meting	0%	6,7%	13,3%	53,3%	20%	6,7%
	1-meting	0%	4,2%	20,8%	20,8%	12,5%	12,5%
	2-meting	0%	13%	43,5%	21,8%	13%	8,7%
We bereiken nieuwe groepen deelnemers met de nieuwe activiteiten.	0-meting	0%	6,7%	20%	53,3%	13,3%	6,7%
	1-meting	8,3%	4,2%	29,2%	33,3%	16,7%	8,3%
	2-meting	0%	13%	26,1%	34,8%	13%	13%
De deelnemende ouderen zijn tevreden over de nieuwe activiteiten.	0-meting	0%	0%	20%	46,7%	20%	13,3%
	1-meting	4,2%	0%	25%	50%	12,5%	8,3%
	2-meting	0%	0%	13%	35,8%	39,1%	13%

Tabel 21: Ontwikkelingen vrijwilligers I

Stelling 0-meting: 21 respondenten 1-meting: 56 respondenten 2-meting: 39 respondenten		Helemaal mee oneens				Helemaal eens			Weet ik niet
		0-meting	Oneens	Neutraal	Eens	Eens	eens		
1	De deelnemers (ouderen) zijn tevreden over wat wij als vrijwilligers voor hen doen.	0-meting	0%	0%	0%	42,9%	38,1%	19%	
		1-meting	1,8%	1,8%	8,9%	41,1%	30,4%	16,1%	
		2-meting	0%	0%	2,6%	66,7%	25,6%	5,1%	
2	Eventuele nieuwe activiteiten sluiten goed aan bij de wensen van ouderen.	0-meting	0%	0%	4,8%	28,6%	38,1%	28,6%	
		1-meting	1,8%	0%	14,3%	32,1%	10,7%	41,1%	
		2-meting	0%	0%	7,7%	56,4%	10,3%	25,6%	
3	Deelnemende ouderen worden actief betrokken bij het bedenken en/of uitvoeren van activiteiten.	0-meting	0%	4,8%	38,1%	19%	9,5%	28,6%	
		1-meting	1,8%	5,4%	14,3%	26,8%	17,9%	22,9%	
		2-meting	0%	7,7%	15,4%	46,2%	10,3%	20,5%	
4	De vragen en problemen van deelnemende ouderen worden steeds ingewikkelder.	0-meting	0%	23,8%	23,8%	23,8%	14,3%	14,3%	
		1-meting	1,8%	21,4%	17,9%	25%	8,9%	25%	
		2-meting	0%	5,1%	30,8%	30,8%	20,5%	12,8%	
5	Door de nieuwe activiteiten komen er andere soorten deelnemers waar we voorheen geen contact mee hadden (denk aan: etnische/culturele achtergrond, beperking).	0-meting	4,8%	19%	23,8%	28,6%	0%	23,8%	
		1-meting	3,6%	10,7%	30,4%	14,3%	3,6%	37,5%	
		2-meting	2,6%	12,8%	28,2%	33,3%	0%	23,1%	
6	Door een nieuwe manier van werken (denk aan: samenwerking, andere wijken, etc.) komen er andere soorten deelnemers waar we voorheen geen contact mee hadden.	0-meting	8,3%	33,3%	0%	25%	0%	33,3%	
		1-meting	3,6%	14,3%	25%	14,3%	1,8%	41,1%	
		2-meting	2,6%	20,5%	23,1%	30,8%	0%	23,1%	

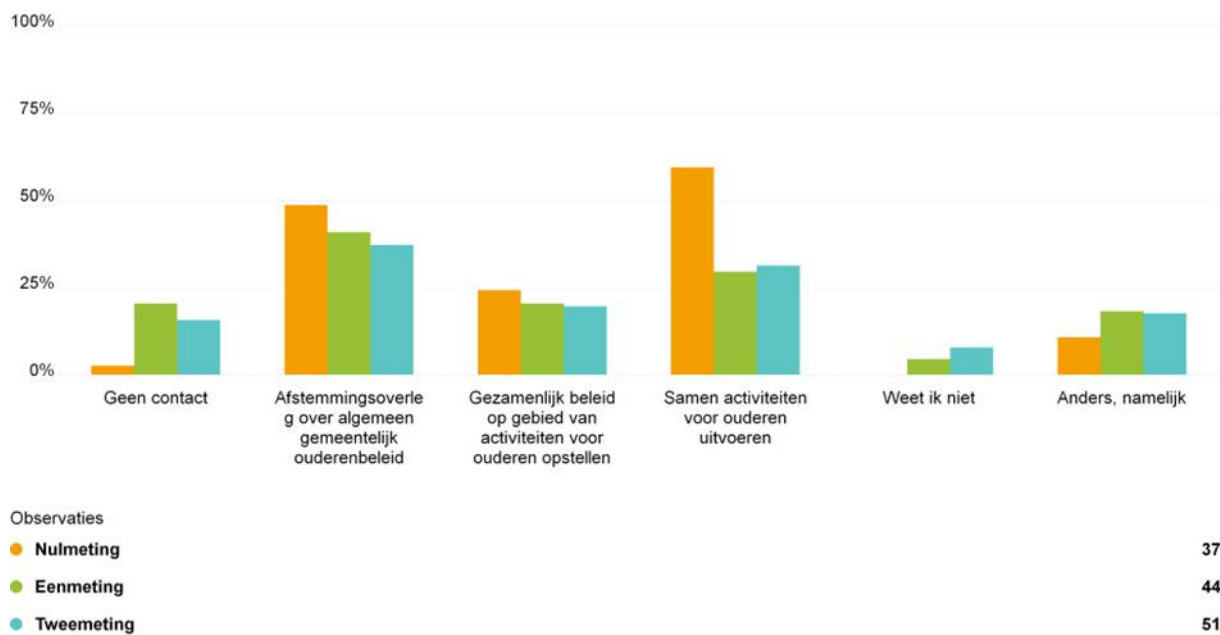
Tabel 22: Ontwikkelingen vrijwilligers II

Stelling 0-meting: 21 respondenten 1-meting: 56 respondenten 2-meting: 39 respondenten		Helemaal mee oneens					Helemaal eens		Weet ik niet
		0-meting	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens	Helemaal eens		
1	Ik ben als vrijwilliger tevreden over de inhoud van mijn vrijwilligerswerk.	0-meting	0%	14,3%	0%	47,6%	33,3%	4,8%	
		1-meting	1,8%	3,6%	14,3%	35,7%	39,3%	5,4%	
		2-meting	0%	0%	2,6%	64,1%	33,3%	0%	
2	Ik heb genoeg kennis en/of ervaring om mijn vrijwilligerswerk te kunnen uitvoeren.	0-meting	0%	0%	19%	42,9%	28,6%	9,5%	
		1-meting	1,8%	3,6%	8,9%	39,3%	39,3%	7,1%	
		2-meting	0%	2,6%	7,7%	56,4%	30,8%	2,6%	
3	Ik krijg genoeg ondersteuning vanuit mijn organisatie om me voor specifieke soorten deelnemers (denk aan: etnische/culturele achtergrond, ouderen met een beperking, etc.) in te zetten.	0-meting	0%	9,5%	9,5%	57,1%	19%	4,8%	
		1-meting	1,8%	3,6%	16,1%	32,1%	30,4%	16,1%	
		2-meting	0%	7,7%	15,4%	51,3%	23,1%	2,6%	
4	Ik ben tevreden over de manier waarop ik word ondersteund en/of begeleid door mijn eigen vrijwilligersorganisatie.	0-meting	0%	4,8%	9,5%	47,6%	19%	19%	
		1-meting	1,8%	1,8%	16,1%	46,4%	25%	8,9%	
		2-meting	0%	10,3%	10,3%	53,9%	23,1%	2,6%	
5	Er worden dingen van mij gevraagd die eigenlijk door een betaalde kracht gedaan zouden moeten worden.	0-meting	14,3%	38,1%	9,5%	19%	4,8%	14,3%	
		1-meting	10,7%	39,3%	21,4%	10,7%	10,7%	7,1%	
		2-meting	5,1%	46,2%	20,5%	10,3%	12,8%	5,1%	

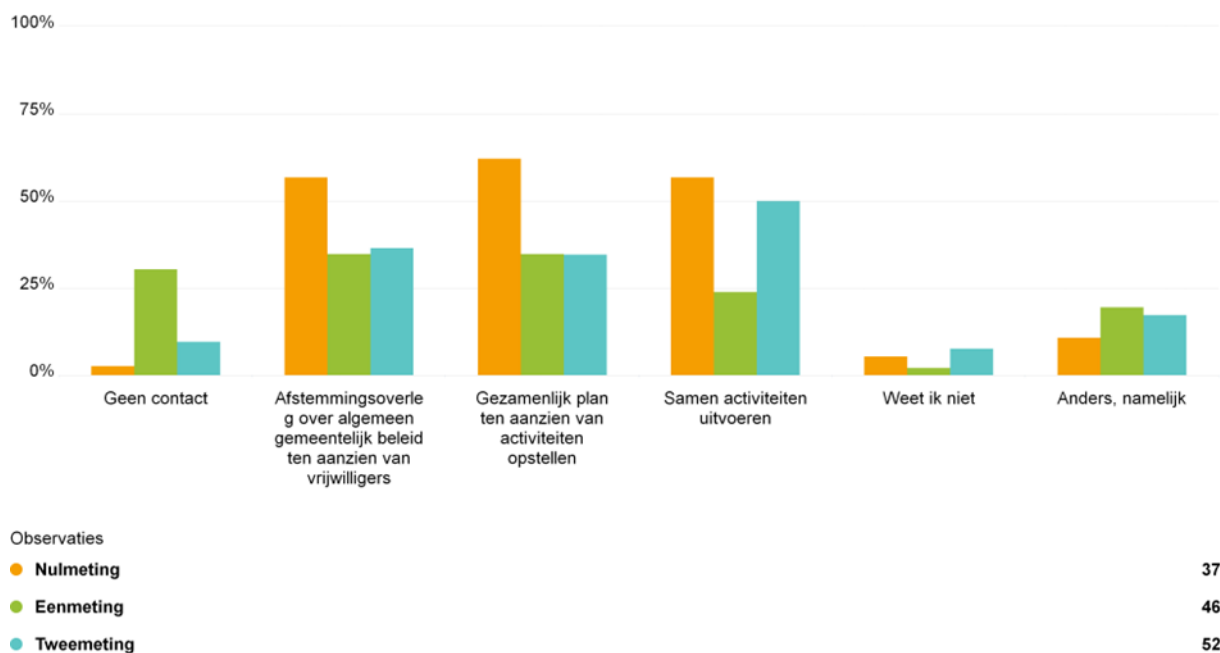
Tabel 22: Ontwikkelingen vrijwilligers III

Stelling <i>0-meting: 21 respondenten</i> <i>1-meting: 56 respondenten</i> <i>2-meting: 39 respondenten</i>		Helemaal mee oneens					Helemaal eens		Weet ik niet
		0-meting	Oneens	Neutraal	Eens	Helemaal eens			
6	Het vrijwilligerswerk drukt zwaar op mij; ik voel me overvraagd.	0-meting	38,1%	52,4%	4,8%	0%	0%	4,8%	
		1-meting	28,6%	51,8%	8,9%	1,8%	1,8%	7,1%	
		2-meting	35,9%	46,2%	10,3%	2,6%	2,6%	2,6%	
7	Ik krijg passende waardering voor mijn werk vanuit mijn eigen organisatie.	0-meting	4,8%	4,8%	4,8%	52,4%	14,3%	19%	
		1-meting	1,8%	3,6%	17,9%	37,5%	25%	14,3%	
		2-meting	0%	2,6%	7,7%	71,8%	18%	0%	

Tabel 23: Samenwerking beroepsorganisaties - vrijwilligersorganisaties

Tabel 24: Samenwerking vrijwilligersorganisaties onderling

Tabel 25: Algemene tevredenheid over contacten (door vrijwilligersorganisaties)

Vraag		Zeer ontevreden	Ontevreden	Neutraal	Tevreden	Zeer tevreden	Weet ik niet
Hoe tevreden bent u							
over het contact met beroepsorganisaties voor zorg en welzijn in uw gemeente? <i>0-meting: 36 respondenten</i> <i>1-meting: 35 respondenten</i> <i>2-meting: 42 respondenten</i>	0-meting	0%	5,6%	11,1%	63,9%	19,4%	0%
	1-meting	0%	2,9%	31,4%	54,3%	5,7%	5,7%
	2-meting	0%	4,8%	40,5%	40,5%	7,1%	7,1%
over het contact met andere vrijwilligersorganisaties in uw gemeente? <i>0-meting: 36 respondenten</i> <i>1-meting: 32 respondenten</i> <i>2-meting: 47 respondenten</i>	0-meting	0%	2,8%	13,9%	58,3%	19,4%	5,6%
	1-meting	0%	0%	21,9%	50%	28,1%	0%
	2-meting	2,1%	8,5%	21,3%	53,2%	8,5%	6,4%
over het contact met de gemeente? <i>0-meting: 33 respondenten</i> <i>1-meting: 37 respondenten</i> <i>2-meting: 46 respondenten</i>	0-meting	0%	9,1%	21,2%	57,6%	12,1%	0%
	1-meting	2,7%	2,7%	27%	45,9%	16,2%	5,4%
	2-meting	2,2%	4,4%	31,1%	48,9%	6,7%	8,9%

Tabel 26: Invloed SOW op samenwerking (door vrijwilligersorganisaties)

Vraag 0-meting: 26 respondenten 1-meting: 40 respondenten 2-meting: 46 respondenten			Niet	Enigszins	In grote mate
	In hoeverre is de lokale samenwerking van uw organisatie met beroepsorganisaties voor zorg en welzijn in uw gemeente veranderd onder invloed van de pilot Samen Ouder Worden?	0-meting	50%	42,3%	7,7%
	1-meting	60%	35%	5%	
	2-meting	50%	39,1%	10,9%	
In hoeverre is de lokale samenwerking van uw organisatie met andere vrijwilligersorganisaties/ bewonersinitiatieven in uw gemeente veranderd onder invloed van de pilot Samen Ouder Worden?	0-meting	30,8%	57,7%	11,5%	
	1-meting	52,5%	40%	7,5%	
	2-meting	45,7%	43,5%	10,9%	
In hoeverre is het contact van uw organisatie met de gemeente veranderd onder invloed van de pilot Samen Ouder Worden? Zo ja in welke zin?	0-meting	57,7%	38,5%	3,8%	
	1-meting	65%	35%	0%	
	2-meting	50%	45,7%	4,4%	